

ARKIVET OCH LIVET

Det personliga arkivmaterialets karaktär och bevarande

Mina Beik & Martin Westlund

Examensarbete (30 högskolepoäng) i arkivvetenskap för masterexamen inom
ABM-masterprogrammet vid Lunds universitet.

Handledare: Karin Gustavsson

År: 2022

Title

Life and the Archive: The Character and Preservation of Personal Archival Material

Abstract

This Master's thesis explores the inherent character traits of personal archival material such as diaries, letters, and photographs, as well as the motivations underlying the preservation of such material. The focus of this study is such personal archival material produced by, or connected to, people whose lives are not celebrated or considered to be of obvious interest to academia or the public. The material basis of this thesis consists of interviews with archivists working at different cultural heritage institutions. The interviews are analysed through the framework of four archival paradigms as laid out by Terry Cook, as well as existing research in the field of personal archives. Firstly, the thesis explores the issue of selection and appraisal of personal archival material, concluding that the lack of a national framework makes the individual archivist an important actor not only in preserving such material, but in the preservation of cultural heritage in general. The study then identifies certain traits that characterize personal archival material: the unique presence of an individual's own voice, distinguishing it from other kinds of archival material, as well as a particular suitability for the use of storytelling and historical research. Lastly, the thesis raises the question of changing attitudes towards personal archival material over time, such as an increased interest in the inner lives of individuals and a growing awareness of social representation.

Keywords

personal archives, diaries, letters, archival appraisal, archival research, archival storytelling, representation in archives

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Inledning	4
2. Bakgrund.....	5
2.1 Personarkiv och personligt arkivmaterial	5
2.2 Arkiv och museum	6
2.3 Terminologi.....	7
3. Syfte och frågeställningar.....	9
4. Metod och urval.....	11
4.1 Intervju som metod	11
4.2 Urval.....	12
5. Etiska överväganden.....	14
6. Forskningsöversikt.....	15
7. Teoretiska perspektiv.....	19
7.1 Terry Cooks fyra arkivparadigm.....	19
8. Resultat.....	22
8.1 Respondentens bakgrund	22
8.2 Urval.....	23
8.3 Insamling.....	23
8.4 Värdet av personligt arkivmaterial.....	25
8.5 Förändring över tid.....	27
9 Analys	30
9.1 Att arbeta med personligt arkivmaterial.....	30
9.1.1 Värdering och urval	30
9.1.2 Insamling	34
9.2 Bruket av personligt arkivmaterial.....	35
9.2.1 Personligt arkivmaterial som historisk källa.....	35
9.2.2 Berättande	38
9.3 Det personliga arkivmateriallets unicitet	41
9.3.1 Den egna rösten	42
9.3.2 Statusskillnad	47
9.4 Förändring över tid.....	50
9.4.1 Samtiden, vardagen och det inre livet.....	50
9.4.2 Social representation.....	52
10. Sammanfattning	57
11. Slutord.....	59
12. Förslag till framtida forskning.....	60
13. Käll- och litteraturförteckning	63
13.1 Litteratur.....	63
13.2 Intervjuer	65
Bilaga 1: Intervjufrågor i ursprungsform	67
Bilaga 2: Arbetsfördelning	69

1. Inledning

Vad lämnar en människa efter sig? Vissa lämnar saker, vissa lämnar minnen, vissa kanske inte lämnar någonting alls. Vissa lämnar sina liv, ibland pryddigt, ibland i kaos, i kartonger eller påsar, på vindar och i källare. Till slut hamnar till och med vissa liv på arkiv, där de ligger till tidens – eller åtminstone arkivets – ände. Vad gör ett liv värt att bevara? Vad kan det berätta för framtidens människor?

Intresset för “det lilla livet” är utgångspunkten för denna uppsats. Kungligheter, politiker och kändisar har alltid omgärdats av en djupt mänsklig fascination, men allt eftersom vi närmat oss modern tid har det vardagliga och den “vanliga människans” öde fått allt större kulturellt och vetenskapligt utrymme. Det stora och det sensationella är inte längre det enda som får ta plats i vår historia. Som arkivvetare med bakgrund i bland annat etnologi och med ett allmänt intresse för dessa frågor har denna utveckling fångat vår uppmärksamhet.

I längden vill vi säga någonting om vad som gör personligt arkivmaterial speciellt och varför det ska bevaras, och på så sätt belysa den beklagligt förbisedda kopplingen mellan arkivet och livet. Vi anser att alla aspekter av bevarande är av central betydelse för arkivvetenskapen och arkivväsendet, och att bevarande av individens – inte bara samhällets – historia inte är något undantag.

2. Bakgrund

2.1 Personarkiv och personligt arkivmaterial

I artikeln ”Personarkiv – vad är det och till vilken nytta?” (2006) ställer Göran Nilzén en, ska det visa sig, inte så enkel fråga: ”Hur definiera ett personarkiv?” Med hjälp av svensk standard (SS 628010:1995) prövar han ”ett bestånd av handlingar som tillkommit i en enskild persons verksamhet och arkiverats hos denne”, men menar att det inte fångar betydelsen av ett personarkiv på ett tillfredsställande sätt (Nilzén 2006, s. 20). Han utgår i stället från innehållet i ett typiskt personarkiv, och skriver:

Till skillnad från statliga och kommunala myndigheters arkiv är arkivbildningen varken genomtänkt eller planerad. Ofta förekommer också i personarkivet handlingar som strikt proveniensmässigt inte hör dit, men å andra sidan kan det saknas material som borde ha funnits där.

Nilzén 2006, s. 20

När vi i vår uppsats använder termen ”personarkiv” så gör vi det snarare enligt den första definitionen, men det bör inte glömmas att bakom ordet döljer sig någonting som kan se ut precis hur som helst och bestå av vad som helst. Ett personarkiv tar sällan hänsyn till efterlevandes bekvämlighet, det har snarare formen av ett mer eller mindre organiserat kaos. Vi har dock valt att tala om ”personarkiv” som om det vore ett mer sammanhållet koncept än det egentligen är, eftersom vår ansats är att skriva en översiktlig uppsats.

När vi syftar på handlingarna som finns i arkiven, som vi gör i våra frågeställningar, använder vi begreppet ”personligt arkivmaterial”. Det gör vi för att vi ofta behöver en än mer generaliserande term, då ”personarkiv” i allmänhet tolkas som ett arkiv sammansatt av flera olika handlingar, kanske samlade i en kartong eller arkivbox. Ett personligt arkivmaterial innefattar även lösa arkivalier, exempelvis fotografier, vykort eller sådant som tillkommit i en aktiv, riktad insamling. Det behöver alltså inte utgöra ett arkiv i traditionell mening, utan vi intresserar oss för alla typer av arkivmaterial som är knutet till en persons privatliv.

Vad som utgör arkivmaterial och ett arkiv är långt ifrån självklart, och i slutändan måste var och en som använder begreppen ta ett beslut om hur de ska tolkas. Vi har valt att definiera arkivmaterial som handlingar som har blivit en del av ett större

bestånd, det vill säga arkiverats, med avsikt att bevaras för framtiden. Arkivarien Staffan Smedberg kallar den här tolkningen “den internationella definitionen av arkiv” och går så långt som att säga att det är den enda definitionen som gör diskussionen av personarkiv meningsfull (Smedberg 2009, s. 7). Alla handlingar som en människa genererar genom arbete, engagemang eller privatliv bildar alltså inte ett arkiv per automatik, ens om det har förvarats orört i hemmet i decennier, eftersom de inte tas om hand på ett adekvat sätt med det uttryckliga målet att de ska bevaras på längre sikt.

Personarkiv och personligt arkivmaterial går att finna på alla typer av verksamheter där arkivmaterial förvaras – Riksarkivet (och de regionala enheter som förr gick under begreppet landsarkiv), kommunala arkiv, icke-offentliga arkiv, museum med flera. Hur stor del av ett bestånd som består av personligt arkivmaterial varierar kraftigt beroende på vilken institution som åsyftas, men man kan utgå från att det är en liten – ofta försvinnande liten – procent av det fullständiga beståndet i myndighetsarkiv. Idag produceras enorma mängder administrativt material som enligt lag ska bevaras, under en viss period eller för evigheten, medan personligt material (särskilt det som produceras digitalt) i regel inte arkiveras. Det finns numera ingen brist på material rörande människors inre liv, men nästan ingenting av det som skapas kommer sedan att förvaras i arkiv.

Till skillnad från administrativa handlingar som produceras av myndigheter är personarkiv och personligt arkivmaterial inte allmänna handlingar vid tillblivelsen. Så länge de inte inlemmas i ett offentligt arkiv omfattas de inte av arkivlagen och offentlighetsprincipen. I Sverige innebär det att de i övriga fall, med några undantag som här är ovidkommande, är enskilda arkiv och på så sätt helt oreglerade (Edquist 2018, s. 20). I historikern och arkivvetaren Samuel Edquists mening har detta “lett till större osäkerhet, ekonomiska svårigheter och förmodligen lägre status” (Edquist 2018, s. 21).

2.2 Arkiv och museum

Vårt urval består huvudsakligen av museiverksamheter. Det anses ofta att museum och arkiv, tillsammans med bibliotek, har ett särskilt förhållande till varandra. I *Häriifrån till evigheten*, den senaste statliga arkivutredningens betänkande, sammanfattas likheterna mellan de tre:

Arkivinstitutioner, bibliotek och museer har liknande uppdrag om att ta emot eller samla in, ordna, beskriva, bevara, tillgängliggöra och förmedla information. De tre typerna av institutioner beskrivs ofta som minnesinstitutioner som förvaltar viktiga delar av kulturarvet.

SOU 2019:58

Att gränserna mellan arkiv och museum inte är knivskarpa är med andra ord inte överraskande. Paragraf 2 § i 2017 års museilag definierar ett museum, som det används i lagtexten, som “en institution som är öppen för allmänheten och som förvärvar, bevarar, undersöker, förmedlar och ställer ut materiella och immateriella vittnesbörd om människan och människans omvärld” (SFS 2017:563). En beskrivning som, måhända med lite god vilja, även kan användas för ett arkiv med utåtriktade ambitioner. Inte minst illustrerar det hur naturligt det är för de två typerna av institution att samverka och komplettera varandra, och museer med kommunala eller regionala huvudmän har som regel ett arkiv.

Museiarkiv kan ha olika funktioner, vilket vi också har sett i vår undersökning. Vissa fungerar som ett allmänt kulturhistoriskt arkiv inom ett särskilt område (oftast geografiskt), som kan agera som en arena för släktforskning eller andra aktiviteter där själva arkivhandlingarna är i centrum. Sådana museum tar emot arkivmaterial på samma sätt som andra arkivinstitutioner. Andra ser arkivmaterial som komplement till föremål, och att det helst ska vara möjligt att använda till utställningar.

Det är inte självklart att museiarkiv har en anställd för att huvudsakligen jobba med arkivrelaterade arbetsuppgifter, och framför allt inte att dessa är utbildade arkivarier eller har annan erfarenhet av informationshantering och arkivfrågor. Av de vi intervjuade var två av dem den första på sin arbetsplats att inneha posten. Den som arbetar med arkivuppgifter kan också vara ansvarig för museets interna dokumenthantering.

2.3 Terminologi

För definitioner av “personarkiv” och “personligt arkivmaterial”, se avsnitt 2.1 *Personarkiv*.

På engelska talas det i forskning om *personal archives* eller i vissa fall *private archives*, och vi har valt att på svenska kalla det ”personarkivforskning” – en sökning på internet visar att ordet inte förekommer någon annanstans, vilket kan förklaras av att ämnet helt enkelt är för litet för att omnämnas som ett eget fält. Att

tala om personarkiv som enhetligt begrepp i samband med forskning, som vi gör, är dock normalt förfarande.

Vår formulering ”personer som inte är kända för allmänheten” kan vi lättast förklara med att ge exempel på vilka vi inte menar: politiker, författare, andra bemärkta kulturpersonligheter, framstående akademiker, storföretagare och andra som åtnjuter berömmelse, stort socialt kapital och samhällsinflytande.

Med *arkivbildare* menas den person som har producerat eller samlat på sig handlingar som när det doneras till en arkivinstitution kommer att utgöra ett personarkiv. Termen arkivbildare skiljer sig delvis från *arkivskapare*, som diskuteras närmare i avsnitt 9.3.1 *Den egna rösten*.

Inte alla respondenter har arkivvetenskaplig utbildning eller den professionella titeln *arkivarie*; vi har dock, för enkelhetens skull, valt att använda denna yrkesbenämning i betydelsen “person som huvudsakligen arbetar med arkivalier på en institution där merparten av de anställda har andra uppdrag”.

3. Syfte och frågeställningar

Syftet med vår undersökning är att utforska det personliga arkivmaterialets egenskaper, hur arkivarier arbetar med sådant material samt hur de ställer sig till dess bevarande.

Vi intresserar oss särskilt för arkivmaterial av privat karaktär från personer som inte är kända av allmänheten. Generellt kan sägas att den som letar upp det personliga arkivmaterial som vi åsyftar gör det av andra skäl än arkivbildarens namnkunnighet. Med privat karaktär menar vi exempelvis brev, dagböcker, fotografier och övrigt material som behandlar personens inre liv, tankar, känslor, relationer och vardag. Vi är i första hand inte intresserade av material som enbart berör dennes professionella och/eller officiella engagemang.

Ämnet personarkiv och personligt arkivmaterial är underbeforskat både nationellt och internationellt, och när det undersöks är det i regel med särskilt fokus på författare och andra bemärkta personer. Genom att rikta vår undersökning mot personer som inte är kända för allmänheten kommer vi samtidigt närmare själva materialets betydelse – varför är tankar, känslor och upplevelser värda att bevara när inte avsändaren i sig är av särskilt intresse? – och på så sätt närmar vi oss arkivets betydelse som bärare av historien.

För att uppnå syftet med vår undersökning har vi formulerat fyra forskningsfrågor som vi söker svara på. Dessa motsvarar fyra områden: arbete, bruk, unicitet och förändring över tid.

- *Arbete:* Hur sker förvärvsprocesser på kulturarvsinstitutioner gällande arkivmaterial av privat karaktär, rörande personer som inte är kända för allmänheten? Vilket urval görs och varför?
- *Bruk:* Vad är syftet med att bevara sådant arkivmaterial, och vilka är de huvudsakliga användningsområdena?
- *Unicitet:* Vad särskiljer sådant material från annat arkivmaterial?
- *Förändring över tid:* Hur har synen på sådant arkivmaterial skiftat över tid?

De fyra frågorna kan tyckas vara av olika karaktär – från det handfasta till det mer teoretiska till det historiska – men vår ansats är inte att göra en djupdykning i en specifik aspekt av personligt arkivmaterial. Genom att göra ett brett svep över

fenomenet kan vi teckna en grundläggande bild över dess status i dagens Sverige, och förhoppningsvis fylla en kunskapslucka. I bästa fall kan vi också lägga grunden för kommande studier i ämnet.

4. Metod och urval

4.1 Intervju som metod

Huvuddelen av det material som ligger till grund för vår undersökning, utöver den litteratur som vi har använt till vår analys, har samlats in genom intervjuer. Våra sex respondenter är utspridda i hela landet, varav fyra intervjuades digitalt via en videosamtalstjänst. Vi upplevde inte någon märkbar skillnad i kvalitet beroende på om intervjuerna utfördes digitalt eller på plats, utan intervjuernas karaktär berodde framför allt på respondenterna. Samtliga informanter var tillmötesgående och vi upplevde inga problem med att få kontakt. Två institutioner tackade nej till att bli intervjuade och uppgav att de inte arbetar med den typ av material som vår undersökning rör.

Vi har valt att tilldela varje informant ett fingerat namn som vi refererar till under uppsatsens gång. Intervjuerna är också numrerade efter den ordning de genomfördes i. Nedan följer en lista där dessa namn och nummer specificeras:

1. Kommunalt museum, 2022-02-01, Axel
2. Länsmuseum, 2022-02-07, Beatrice
3. Universitetsbibliotek, 2022-02-08, Carl
4. Nationellt kulturhistoriskt museum, 2022-02-10, Daniella
5. Länsmuseum, 2022-02-11, Eva
6. Kommunalt museum, 2022-02-17, Fanny

Våra intervjuer var av semistrukturerad modell. En semistrukturerad intervju utgår från ett antal förutbestämda frågor (se *bilaga 1*), men ger oss samtidigt möjligheten att ställa följdfrågor och anpassa oss efter oförutsedda situationer (Dalen 2015, s. 34). Till en början övervägde vi alternativet att själva gå igenom befintliga personarkiv för att på så sätt hitta stoff till vår undersökning, men med uppsatsarbetets begränsade tidsram i åtanke bestämde vi oss för att göra den semistrukturerade intervjun till vår metod. Med intervjun som verktyg utförde vi en kvalitativ undersökning; det var ett självklart val, eftersom det vi söker insamla är tankar, erfarenheter och subjektiva bedömningar, snarare än statistik. Materialet får ett djup som gör att vi lättare kan svara på våra breda och öppna forskningsfrågor. Personarkiv och personligt arkivmaterial som fenomen lämpar sig väl för kvalitativa undersökningar, inte minst med tanke på handlingarnas oförutsägbarhet och stora variation. Ytterst få djupare studier har gjorts inom ämnet personarkiv på

svenska eller engelska. En av de som emellertid har fördjupat sig i ämnet är den kanadensiska arkivarien Jennifer Douglas. Hon använde sig delvis av intervjuer i sin avhandling som vi kommer att redogöra för i större detalj, se avsnitt 6 *Forskningsöversikt*. Hennes avsikt var att, precis som vi, samla yrkesverksamma arkivariers åsikter och tankar.

För att lättare kunna söka information i intervjuerna var det viktigt att de transkriberades. Etnologen Eva Fägerborg skriver att när man transkriberar en intervju är det kunskapsmålet som styr hur detaljerad man väljer att vara. I vissa typer av intervjuer är det innehållet som är det viktiga, medan det i andra fall också kan vara viktigt att ha med alla språkliga nyanser (Fägerborg 2011, s. 107). I vårt fall var det främst innehållet som var relevant för vårt syfte, och därför valde vi att inte vara alltför detaljerade i att beskriva respondenternas känslolägen och dylikt.

Efter att vi transkriberat intervjuerna var det dags att ta sig an materialet och avgöra hur vi skulle använda det i vår uppsats. Magnus Öhlander menar att hur analysen ska läggas upp och vilka frågor man ska ställa till materialet återigen beror på vilket kunskapsmål man har (Öhlander 2011, s. 266). Vidare skriver Öhlander att analysprocessen går ut på att först identifiera och därefter sortera materialet utifrån ett antal förutbestämda kategorier. Därefter sätter man ihop det sorterade materialet till ett antal helheter (Öhlander 2011, s. 273). Vi började med att färgkoda de transkriberade intervjuerna utifrån de fem övergripande kategorier som vi har delat upp intervjufrågorna i. På så sätt fick vi en första överblick över materialet och förstod ungefär hur analysen skulle läggas upp. Även skrivandet av resultatdelen krävde att vi verkligen satte oss in i intervjumaterialet för att kunna gå in på djupet och hitta samband mellan olika intervjusvar. Resultatdelen är med andra ord inte enbart viktig för potentiella läsare av vår uppsats, utan det var också en viktig process för vår egen förståelses skull.

4.2 Urval

Vårt intervjuunderlag består av fem museer och ett universitetsbibliotek. Att just museer utgör den huvudsakliga grunden för vårt urval är naturligt, eftersom det främst är museiarkiv som efterfrågar och tillhandahåller den typ av personligt material som vi intresserar oss för. Anledningen kan tänkas vara tudelad: dels har museiarkiv ofta ingen skyldighet att hantera administrativt material, vilket frigör plats åt andra typer av handlingar, dels lämpar sig det personliga arkivmaterialet väl för museernas uppdrag som kulturarvsförmedlare. Vårt främsta urvalskriterium var att museerna som vi tog kontakt med uppmuntrade allmänheten till att lämna in

personligt material på sina hemsidor, eftersom vi på så sätt kunde vara säkra på att museet arbetar med sådant material. I samtliga fall utom ett har museet det grundläggande kravet att donatorn ska ha en koppling till den region som museet tillhör, undantaget det nationella kulturhistoriska museum som var vår fjärde intervju. Vi har valt att bortse från den geografiska faktorn i vår undersökning, eftersom vi inte anser att det har betydelse för vårt syfte.

Utöver museer har vi intervjuat en representant för arkivsamlingen på ett större universitetsbibliotek. Trots att det är en annan typ av institution än de museer vi annars har kontaktat anser vi att likheterna vad gäller personligt arkivmaterial är större än skillnaderna. Bibliotekets huvuduppdrag är att ta emot sådant som rör universitetet och arkiv från kulturpersonligheter av intresse, men enligt vår respondent är det också aktuellt att ta emot material från den typen av ouppmärksammas person som vi är särskilt intresserade av.

Den andra institutionen som sticker ut i vår undersökning är det nationella kulturhistoriska museet. Det är det enda av de arkiv vi har intervjuat som har personligt material som sin huvudsakliga inriktning och har haft så under en lång tid, med ett upptagningsområde som omfattar hela landet. Det visade sig medföra både för- och nackdelar för vårt vidkommande; medan deras verksamhet är av stort intresse för oss är det problematiskt att generalisera utifrån ett museum som har en så unik profil.

5. Etiska överväganden

Kvale & Brinkmann (2009, s. 77) påpekar i sin intervjuhandbok att “[...] etiska frågor sträcker sig utöver själva intervjusituationen och finns inbäddade i alla stadierna av en intervjuundersökning.” Redan innan intervjuerna har börjat göras måste forskaren ta hänsyn till grundläggande frågor som undersökningens bidrag till forskningen, och hur den kan göra gott för mänskligheten (Kvale & Brinkmann 2009, s. 84). I vårt fall handlar det om betydelsen av att bevara den personliga berättelsen, ett ämne som vi är övertygade om har relevans i alla tider.

Alla våra respondenter har gett oss skriftligt godkännande via mejl till inspelning samt till att använda deras intervjuer i vårt uppsatsarbete. Våra frågor är övervägande opersonliga, med undantag för de två första som har syftet att ge en bakgrund som kan bidra med kontext till resterande svar under intervjun; de har inte vidare analyserats eller använts i arbetet. Vi har ställt frågor som rör personliga åsikter och resonemang, men dessa är helt och hållet begränsade till respondentens professionella roll. Trots detta har vi valt att anonymisera våra respondenter, då det kan vara svårt att avgöra vad någon anser vara privat eller känsligt. Vi vill också lägga vårt fokus på institutionerna som våra respondenter arbetar på, snarare än på dem som personer. Att anonymisera personerna blir ett sätt att göra detta.

6. Forskningsöversikt

Ett återkommande påstående om personarkiv är att det är ett åsidosatt och undervärderat ämne inom arkivvetenskaplig forskning, såväl i Sverige som internationellt (Smedberg 2009, s. 7; Pollard 2001, s. 137). Så sent som 2013 publicerade den kanadensiska arkivarien Jennifer Douglas sin avhandling *Archiving authors: rethinking the analysis and representation of personal archives*, i vilken hon frågar sig hur arkivarien kan förstå personarkivets själva natur – en anmärkningsvärt grundläggande ansats. Det är talande för hur underbeforskat ämnet faktiskt är, en brist som Douglas själv belyser (Douglas 2013, s. 3).

Douglas har med sin avhandling bidragit med den största sammanhängande undersökningen av personarkiv på svenska eller engelska som vi har hittat, och den är på så sätt en värdefull inkörspport till engelskspråkig personarkivforskning. Avhandlingens huvudämne är författararkiv, både från levande och avlidna författare. Hon använder sig av vetenskaplig triangulering, och undersökningen är gjord med hjälp av tre olika metoder: 13 intervjuer med arkivarier och bibliotekarier som jobbar med författararkiv, egna efterforskningar i åtta författararkiv samt en litteraturstudie. Litteraturen består delvis av arkivteori, delvis av *life writing*, läran om biografiskt och självbiografiskt skrivande. Bland annat med hjälp av forskning från det senare området söker hon nyansera bilden av hur ett personarkiv blir till, och formulerar vad hon kallar ”layers of archival creation in writers’ archives”.

Catherine Hobbs, också kanadensisk arkivvetare, har även hon fördjupat sig i ämnet personarkiv. Hon har bland annat skrivit artikeln ”The character of personal archives: Reflections on the value of records of individuals” (2001), där hon hävdar att personarkiv kräver en annan typ av värderingsprocess än exempelvis administrativa dokument. Hon menar att personligt arkivmaterial delvis handlar om att dokumentera mänsklig aktivitet, men att materialet utöver detta också reflekterar individers synsätt och reflektioner (Hobbs 2001, s. 127). Det handlar alltså om att bevara levd erfarenhet, men samtidigt innefattar materialet ytterligare ett lager av reflektion kopplad till denna erfarenhet. Att man med hjälp av personligt arkivmaterial kommer nära den enskilda individen är ett perspektiv som återkommer i flera av våra intervjuer, och som vi fördjupar i avsnitt 9.3.1 *Den egna rösten*.

En av de mest inflytelserika texterna på området personarkiv är en artikel med titeln "Evidence of me" (1996), skriven av den australiensiska arkivvetaren Sue McKemmish. Denna artikel har i efterhand kommenterats, besvarats och skrivits om ur olika vinklar av andra forskare. Någoting som en del forskare påpekat, och till viss del kritiserat, är det faktum att McKemmish fokuserar mycket på funktionalitet när det gäller personligt arkivmaterial. McKemmish föreslår att arkivarier kan analysera personliga arkiv på ett liknande sätt som man analyserar administrativa arkiv, och att skillnaderna därmed inte behöver vara så stora som man vid en första anblick kan tro. Hon menar att på samma sätt som man kan identifiera exempelvis viktiga handlingar som genereras som resultat av olika aktiviteter inom ett företag eller en myndighet, kan man se vissa dokument från individers privatliv som ett resultat av olika sociala roller som individen innehar och aktiviteter som den tar del av. Även relationer till andra individer går att skönja i denna typ av material. Det personliga arkivmaterialet blir, med detta synsätt, ett slags bevis på individens sociala liv (McKemmish 1996, ss. 175–176).

Ytterligare en australiensisk arkivvetare, Chris Hurley, är inne på ett liknande spår i sin artikel "Beating the french". Han skriver att han visserligen inser att de metoder som flitigt används i den administrativa arkivvärlden inte går att rakt av översätta till personarkiv. Däremot menar han att med vissa modifikationer kan man ändå använda liknande sätt att arbeta. Vilka dessa modifikationer är, påpekar han, kan de arkivarier som arbetar med personligt arkivmaterial själva på bästa sätt komma fram till. Han hävdar att ens "hur" kan skilja sig åt beroende på vilken del av arkivvärlden man tillhör, men att ens "varför" ändå kan vara gemensamt (Hurley 1996, s. 16).

Detta synsätt vill Jennifer Douglas nyansera, och hon påpekar att trots att "Evidence of me" på många håll ses som banbrytande, har den också kritiserats för att den fokuserar för mycket på funktionalitet hos personarkiv (Douglas 2013, s. 28). Bland annat skriver Catherine Hobbs: "Must 'evidence of me' always be interpreted as 'evidence of me interacting with persons and institutions in the conduct of affairs?'" (Hobbs 2001, s. 130). Hon menar att McKemmish lägger för stor vikt vid arkivmaterialet som bevis för en individs publika eller professionella roll och relationer, när personligt arkivmaterial i själva verket också speglar en individs inre och mer intima sidor (Hobbs 2001, s. 131).

En annan av de kritiker till McKemmish artikel som Douglas nämner är den sydafrikanske arkivvetaren Verne Harris, som även han tar upp det faktum att McKemmish fokuserar mycket på funktionalitet. Han börjar sin artikel "On the

back of a tiger: deconstructive possibilities in 'Evidence of me'" med att betona att han också ser vissa fördelar med en strävan efter just funktionalitet. Däremot menar han att den mest intressanta dimensionen för honom är just motståndet mot denna funktionalitet, och varför detta motstånd existerar. Varför motsätter sig många arkivariers ordning och förutbestämda system när det gäller personarkiv? Vad kan motståndet berätta? (Harris 2001, s. 12). Synen på funktionalitet handlar alltså inte bara om vilka glasögon man har på sig när man tittar på arkivmaterialet, utan också om hur man hanterar och ordnar materialet.

Sammanfattningsvis menar alltså kritikerna av det funktionella förhållningssättet att personligt arkivmaterial inte ska behöva ges ett existensberättigande genom att det har en specifik funktion på samma sätt som administrativt material har. Materialet ska tvärtom få lov att finnas i sin egen rätt. Det personliga arkivmaterialets värde ligger med andra ord, enligt dessa personer, inte endast i att det är ett bevis på någonting konkret.

Övriga källor till kunskap om personarkivforskning är få. Det som framför allt har skrivits inom ämnet i svensk kontext är Riksarkivets årsbok *Liv i eftervärldens spegel* (2006). Som andra årsböcker innehåller den inte vetenskapliga artiklar, utan snarare essäer från forskare som på ett eller annat sätt jobbar med personarkiv, eller har jobbat med arkiv som en specifik person har efterlämnat. I samma anda har den kanadensiske arkivvetaren Richard J Cox skrivit sin bok, *Personal archives and a new archival calling* (2008). Undertiteln "readings, reflections and ruminations" sammanfattar bokens innehåll, som innehåller olika essäer på temat personarkiv och forskningen av dessa. Dessa två böcker har varit till stor nytta för oss.

Den befintliga forskningen är, som synes, långt ifrån tillfredsställande med ett litet antal intresserade forskare och mycket få större akademiska studier och projekt. Det intresse som funnits har ofta ställt arkiv efter romanförfattare eller andra bemärkta personer i centrum – Douglas och Hobbs är båda exempel på forskare med sådant fokus. Talande är också att det absoluta flertalet källor vi har funnit har formen av essäistiska eller teoretiska artiklar, snarare än aktiv grundforskning. Vi hoppas och tror att vår undersökning kan fylla lite av det stora tomrum som kännetecknar personarkivforskningen, framför allt vad gäller personligt arkivmaterial efter okända människor. Med undantag av Douglas har vi inte funnit någon studie av hur yrkesverksamma arkivariers ansvar för personligt arkivmaterial tänker kring de frågor vi berör, och vi menar att det är en anmärkningsvärd brist. Det är, anser vi, omöjligt att förstå den reella betydelsen av personligt arkivmaterial utan att tala

med de som arbetar med det – i vårt fall med svenska arkivarier i en svensk kontext, vilket är ytterligare ett perspektiv som saknas i den tidigare forskningen.

7. Teoretiska perspektiv

Vår ambition med denna uppsats är att den ska vara en bred genomgång av det personliga arkivmaterialets bevarandevärde. Vi har därför använt oss av forskning, till största del personarkivforskning och generell arkivvetenskaplig forskning, som sammantaget utgör vår teoretiska grund. En av dessa teorier, Terry Cooks fyra arkivparadigm, kommer vi i avsnittet nedan att redogöra för närmare då den varit det mest centrala teoretiska perspektivet i vår analys.

7.1 Terry Cooks fyra arkivparadigm

Terry Cooks artikel ”Evidence, memory, identity, and community: four shifting archival paradigms” (2013) är en vida citerad artikel som använts i många arkivvetenskapliga sammanhang sedan den publicerades, och som varit till stor nytta även för oss. Artikelns huvudfokus är arkivarierollen från slutet av 1800-talet, då arkivet som fenomen och arbetsplats började diskuteras i större utsträckning. Vår undersökning handlar bara delvis om arkivarierna som yrkesutövare – främst vad gäller förvärv, värdering och urval – men artikeln är så översiktlig och har ett så vitt spann att den varit till nytta även i andra delar av uppsatsen.

För att illustrera den förändring som arkiven genomgått under ett drygt århundrade, delar Cook in perioden i fyra arkivparadigm. Vi har inte genomgående använt oss av ett specifikt paradigm i vår analys, utan har valt att använda de delar av Cooks teori som passar i kontexten. Då historien inte är linjär är vi också medvetna om att dessa paradigm till viss del överlappar varandra, och att spår av tidigare paradigm finns kvar under senare perioder (Cook 2001, s. 105).

Det första paradigmet kallar Cook för *evidence*. Efter franska revolutionen växte arkiven som publika institutioner fram. Arkivhandlingarna sågs som ”bevis” på skeenden, och arkivarier ansåg sig själva vara väktare av sanningen. Detta paradigm präglas av bland annat framväxten av proveniensprincipen och fokus på ursprunglig ordning. Strävan efter objektivitet var alltså centralt under denna period (Cook 2001, ss. 106–107).

Det andra paradigmet, *memory*, föranleddes av den drastiskt ökande mängden statliga dokument under efterkrigstiden. Den stora volymen av administrativa handlingar gjorde att urval blev en nödvändig process, då allting inte rymdes i

arkiven. De dokument som blev kvar hamnade alltså inte i arkiven automatiskt, utan var sådant som medvetet valts ut av arkivarier för bevarande. Värdering blev därför ett ledord under det här paradigmet, och subjektivitet var inte längre någonting man undvek. I takt med att den historiska forskningen började förändras och delvis skiftade fokus mot de sociala och kulturella aspekterna av samhället, snarare än enbart exempelvis juridiska och konstitutionella frågor, förändrades även innehållet i arkiven. Arkivarier arbetade på så sätt aktivt med att forma allmänhetens minne. Det var även under detta paradigm som personarkiv i högre utsträckning blev en angelägenhet för professionella arkivarier. Arkiven breddade också sitt urval vad gäller informationsmedium – från att nästan enbart ha bevarat skriven text, började man inkludera exempelvis kartor, fotografier, ljudinspelningar och rörligt material (Cook 2013, ss. 107–108).

Det tredje paradigmet, *identity*, tar enligt Cook sin början på 1970-talet. Med en ökad inblick i discipliner utanför arkivvetenskapen, samt influenser från kritisk och postmodern teori, förändrades både arkivens innehåll och arkivariens roll. Ett av de tydliga målen med arkiven blev att spegla samhället på ett bredare vis, där mångfald och att förmedla olika röster och perspektiv blev viktigare än det varit tidigare. Det växte fram en ambition att bevara material rörande medborgare såväl som staten, minoriteter såväl som majoriteten och människors inre såväl som deras aktiviteter. Rättvisa blev med andra ord ett ledord för arkivvärlden att ta hänsyn till, och synen på arkiven som samhällsresurs blev alltmer central (Cook 2013, ss. 109–112). Detta är ett tongivande paradigm för vår tid som vi behandlar i flera avsnitt, inte minst 9.4.2 *Social representation*.

Det fjärde och sista paradigmet kallas för *community*. Cook beskriver paradigmet som någonting som ännu inte är särskilt utbrett, men som kan ”skyntas i horisonten” vid tidpunkten för artikelns tillkomst. Det fjärde paradigmet handlar inte längre bara om arkiven och arkivarierna som experter och förmedlare av exempelvis kulturarv. Cook menar att ett nytt ideal är på frammarsch, där man frågar sig vilka som är med och skapar arkiven. Fokus läggs på samarbete, dels via exempelvis sociala medier, dels med hjälp av *community archiving*, där olika grupper av människor i samhället bidrar med sin specifika kunskap och sina erfarenheter för att öka mångfalden i arkiven (Cook 2013, ss. 113–116).

Den tidslinje som Cook ritat upp kan tolkas som de personliga och administrativa handlingarnas konvergens; från 1800-talets totala åtskildhet till en framtid där

arkivalier får sin betydelse efter vem som skapat dem och i vilket sammanhang, oberoende av innehåll.

Cooks artikel har för den här studiens vidkommande främst bidragit med en värdefull förståelse för arkivens historiska utveckling i stort, då artikeln inte i huvudsak behandlar personarkiv. Utifrån denna förståelse har vi sedan kunnat bygga på och komplettera med forskning som rör personarkiv specifikt, och på så sätt bilda oss en helhetsuppfattning. Då ett viktigt syfte för denna studie är att ur olika vinklar förstå personligt arkivmaterial som fenomen, historiskt sett och idag, är det högst väsentligt att placera detta fenomen i en större kontext.

Vad gäller övrig forskning som bedrivits inom personarkivområdet verkar man ofta föredra referenser till antingen äldre arkivvetenskaplig forskning eller forskning som mer specifikt berör personarkiv. Kopplingen till modern arkivvetenskaplig forskning är mer sällsynt. Genom att använda oss av Cooks fyra arkivparadigm hoppas vi därför kunna bidra till en vidgad förståelse rörande personligt arkivmaterial, inte minst gällande dess samtida relevans – för samhället i stort och för arkivvärlden.

8. Resultat

I detta kapitel kommer vi i sammanfattad form att redogöra för de svar vi fått av våra respondenter. Kapitlet är uppdelat i underrubriker utifrån de kategorier som intervjufrågorna inledningsvis delades upp i: *Respondentens bakgrund*, *Urval*, *Insamling*, *Värdet av personligt arkivmaterial* samt *Förändring över tid*. Kategorierna samlar upp frågor med gemensamma teman och skapades innan intervjuerna började utföras. Dessa kategorier återkommer dock inte i uppsatsens analysavsnitt.

De svar som är särskilt relevanta för vår studie kommer vi att gå in på mer i detalj. Andra svar kommer vi inte att redogöra för, alternativt bara nämna kort. Vi har också valt att ta bort vissa frågor helt från resultatdelen, då de inte bidrar till att uppnå undersökningens syfte eller gav svar som på andra sätt är intressanta i sammanhanget. De delar av resultatet som anses vara särskilt relevanta för att svara på våra forskningsfrågor ligger till grund för vår analys.

I det här avsnittet kommer vi, till skillnad från i resten av uppsatsen, inte att hänvisa till intervjuerna med fotnoter. Vi har inte använt oss av några andra källor än intervjuer, och antal omnämmanden av respondenter är så många och av så sammanfattande karaktär att det enbart skulle ha en negativ inverkan på läsbarheten.

8.1 Respondentens bakgrund

Hur stor del av ditt arbete består av personligt arkivmaterial?

Det framgår av intervjuerna att personligt arkivmaterial inte är en huvudsaklig sysselsättning på någon av de berörda institutionerna, undantaget det nationella museiarkivet. Arkivarie eller arkivansvarig på museum har ofta hand om alla aspekter av museets arkiv, där inte minst de handlingar som skapas av verksamheterna själva utgör en stor del av arbetet för våra respondenter. Vår informant Beatrice arbetsplats, ett regionalt museum, har enligt hennes uppgift fortfarande en dokumenthanteringsplan från 2009; i sådana förhållanden, menar hon, kommer personarkivbeståndet att nedprioriteras.

8.2 Urval

Hur tänker ni som jobbar med den här typen av arkivmaterial kring urval? Vad tas generellt emot/inte emot?

Återkommande i de svar vi har fått på den här frågan är att kontexten skänker ett särskilt värde till ett arkivmaterial, och att en tydlig proveniens gör handlingar mer attraktiva i urvalsprocessen. Eva gav exemplet med ett privat fotoalbum. Hon menade att om ”man inte vet riktigt varifrån det kommer, och det inte står någonting i det, vilka personerna är, då är det ju inte så intressant för oss.” Daniella exemplifierade även hon betydelsen av proveniens med det nationella museiarkivets stora samlingar av privata fotografier: ”60-, 70-talsresor till Mallorca har vi hur mycket som helst av. [...] vi har liksom ämnessamlingar med porträtt och så där, vi vet inte vilka det är på dem. Säkert hela Sveriges befolkning finns här i hyllorna bakom oss, men det har vi ingen aning om.” Beatrice tryckte på allmännyttan i materialet, och att särskilt känsligt material med medföljande villkor är av mindre intresse. Hon var tydlig med att arkivhandlingarna de tar emot ska kunna användas i utställningsverksamhet.

8.3 Insamling

Arbetar ni aktivt på något sätt med att få in den här typen av material, eller blir det bara material från de som själva vänder sig till arkivet? Om ni arbetar aktivt med insamling, hur går ni till väga?

Sammanfattningsvis kan sägas att alla de institutioner vi intervjuade framför allt får in material genom att människor själva vänder sig dit. Carl, vår intervjuperson som arbetar på ett universitetsbibliotek, menade dessutom att det sällan är specifikt personligt arkivmaterial som kommer in, utan att det oftast handlar om kartonger med blandat innehåll kopplat till en viss person, och att det i detta material ibland kan finnas personligt material. Enligt Carl var det ovanligt att någon självmant kontaktade universitetsbiblioteket för att exempelvis erbjuda sina dagböcker.

När det gäller riktad insamling ägnar sig de flesta av våra institutioner åt detta i någon mån. Hur mycket eller lite man gör detta beror framför allt på tid och resurser. Det kan handla om exempelvis insamlingar med olika teman via webben, där människor själva får skicka in sina personliga tankar. Det kan också handla om människor som självmant hör av sig till museet eftersom de hört att det är en utställning på gång med något visst tema. Ett av museerna hade under en period en

person anställd som var ansvarig för den mer aktiva insamlingen, men i dagsläget arbetar denna person inte kvar.

Fanny, en av arkivarierna som arbetar på ett läns museiarkiv, berättade att de satsar mycket på samtidsdokumentation, där de själva söker upp och dokumenterar kring ett särskilt tema. Det kan exempelvis handla om teman som den lokala HBTQ-rörelsen, flyktingmottagande, hemlöshet eller nedläggningen av en lokal fabrik. Fanny poängterade att dessa insatser görs med fokus på personerna inom sammanhangen eller de som varit delaktiga i händelserna.

Carl menade att på universitetsbiblioteket har de i princip ingen möjlighet att arbeta aktivt med insamling. Han nämnde att de under många år haft en dröm om att kunna rikta sig utåt och aktivt be om material som dagböcker och dylikt, men att denna önskan funnits länge utan att den blivit verklighet. Detta eftersom de saknar både kanaler och resurser för att göra sådant arbete.

Daniella, vår informant som arbetar på ett av landets stora kulturhistoriska museiarkiv, hade av förklarliga skäl något annorlunda erfarenheter både vad gäller donationer och utåtriktat samlingsarbete. Hon berättade att museet får cirka tre till fyra förfrågningar om donationer i veckan, och att de inte har möjlighet att ta emot allt. Hon sa också att de av plats- och resursskäl tackar nej till det allra mesta. En del av det material de bevarar kommer också från att anställda exempelvis aktivt sökt och hittat det på loppmarknader och liknande ställen. Det kan också handla om att söka upp personer som tidigare donerat material, för att få någonting som kompletterar det material man redan har.

Vart hänvisar ni folk om ni inte vill eller har möjlighet att ta emot deras material?

Alla våra informanter menade att de ibland hänvisar till andra institutioner när de själva inte vill eller kan ta emot ett visst material. Någonting som återkom i flera av intervjuerna var de föreningsarkiv, företagsarkiv, folkrörelsearkiv, folklivsarkiv och dylikt som finns i området, och som ibland kan vara bättre lämpade att bevara ett visst material. Även det lokala stadsarkivet nämndes i ett fall, samt Kungliga biblioteket. Både Axel och Beatrice nämnde exempelvis att de ibland erbjuder arkiv efter personer som varit aktiva i en förening, och menade att det i dessa fall kändes naturligt att hänvisa vidare till det lokala föreningsarkivet.

På Evas museiarkiv resonerar de på så sätt att om det erbjudna materialet rör ett visst ämne som något annat närliggande arkiv fokuserar mycket på eller redan har stora mängder material rörande, kan det ibland kännas lämpligare att hänvisa vidare dit. På så sätt kan materialet komplettera det andra arkivets befintliga samlingar.

Daniella tog upp att det ibland kan vara svårt att hänvisa människor vidare, i de fall då det handlar om material som troligtvis inte kommer att vara intressant heller för andra arkiv. Hon påpekade att det kan vara ett smärtsamt besked för någon att få. Daniella nämnde dock att man då ändå ofta lutar sig mot de standardskrivningar som finns, och som säger att man kan hänvisa vidare till exempel hembygdsföreningar.

Tycker du att det är museers ansvar att samla in sådant material, eller borde fler/andra arkivinstitutioner ta ansvar för det?

Efter att vi genomfört hälften av våra intervjuer tillkom en fråga som vi sedan ställde till resterande informanter. Vi ville veta vad arkivarierna hade för tankar kring ansvarsfördelningen olika institutioner emellan när det gäller personligt arkivmaterial. Tre av våra informanter fick besvara denna fråga.

Carl ansåg att det var viktigt att fler institutioner delar på ansvaret, men att det saknas tydliga riktlinjer för hur denna fördelning ska se ut. Daniella som arbetar på ett stort kulturhistoriskt museum var mer tveksam till hurvida fler arkiv bör dela på ansvaret. Hon tyckte att det å ena sidan kan vara relevant att dela upp ansvaret, men att det idag redan är relativt många arkiv som bevarar personligt material. Hon menade att hon som arkivarie ibland kan anse att det är bättre att man har det samlat på ett fåtal ställen, så att man enklare kan komma åt materialet. Fanny såg även hon styrkan i att samla ett material på en och samma institution. Hon förespråkade att arkiven blir en mer integrerad del i museernas verksamhet, och att det på så sätt hålls samman.

8.4 Värdet av personligt arkivmaterial

Vad är det långsiktiga målet med att ta emot den här typen av material? Forskning, allmänintresse, finns det en rättviseaspekt?

Forskningsperspektivet återkom i flertalet intervjuer. Ett av de mest konkreta målen med att bevara personligt arkivmaterial är att forskare ska kunna ta del av och dra nytta av det.

Utöver detta handlade det ofta om att på olika sätt bevara folkets röst. Vår informant Fanny pekade på den demokratiska aspekten i att, genom mottagandet och förvaltandet av materialet, förmedla invånarens röst. Daniella gav uttryck för snarlika tankegångar då hon beskrev sin institution som ett arkiv för folkets minnen.

Axel menade att ett mål med att bevara personligt material också är att det blir en slags komplettering av historien, och att man genom den typen av material i högre grad får med den mänskliga och individuella aspekten snarare än enbart den generella bilden. Beatrice pekade dels på det pedagogiska uppdraget som museet har, dels vikten av att kunna berätta för framtida generationer hur livet har sett ut. Carl pratade om kulturarv och hur det personliga arkivmaterialet kan bidra till att ett sådant begrepp kan kännas mer konkret.

Vad anser du är det speciella eller unika när det gäller just den här typen av arkivmaterial, som är av mer privat karaktär? Vad kan det ge, som annat material inte kan ge på samma sätt?

Svaren handlade ofta om att få ta del av människors egen röst. Axel nämnde släktforskningsperspektivet, och att det för en person som släktforskar kan vara extra intressant att få en nära inblick i någons liv. Fanny sa exempelvis att genom ögonvittnesskildringar av olika slag kommer man nära vardagslivet på ett annat sätt än genom administrativt material. Även Eva tog upp att man genom det personliga materialet kan komma nära människor och vardagsliv på ett annat sätt än genom till exempel statistik.

Beatrice tog upp domstolsdokument som jämförelse, och menade att även där framträder personliga berättelser, men då genom ett medium. I dessa dokument skymms alltså individens egen röst, enligt henne. Det personliga arkivmaterialet har däremot potential att berätta ur ett annat perspektiv.

Daniella beskrev personarkiven som en egen värld som man måste vara lite extra rädd om, där man öppnar lådor och människors liv träder fram. Carl pratade om att komma enskilda människor som levde förr i tiden nära genom det personliga materialet, och beskrev det som "alla historikers dröm". Han menade också att genom att få en sådan inblick i historien, kan man få en annan distans till och förståelse för sin egen samtid. Enligt honom fyller alltså det personliga materialet även en sådan funktion.

Har du märkt av någon generell skillnad i status för personligt arkivmaterial jämfört med administrativa eller historiska dokument som har ett "uppenbart" bevarandevärde?

Generellt kan sägas att de flesta av våra informanter inte känt av någon större skillnad i status mellan olika typer av arkivmaterial. Det uttryckte bland annat Daniella, som arbetar i arkivet på ett stort nationellt kulturhistoriskt museum. Hon berättade att hon under sina snart 20 år som yrkesverksam arkivarie aldrig stött på att man gjort skillnad på olika typer av arkivmaterial på det sättet.

En tanke som återkom både i intervjun med Carl och med Beatrice var att svaret beror på vem man frågar. Beatrice menade att det skiljer sig åt dels beroende på vad den specifika arkivarien har för egna preferenser, dels vilken typ av institution den arbetar på. När det gäller arkivvetenskapen ansåg hon att det idag finns en viss tyngdpunkt på den egna rösten i exempelvis i kurslitteratur, och att man kan skönja en sådan långsiktig förändring. Carl nämnde också en förändrad trend inom forskning, och ett historieintresse som ser annorlunda ut idag jämfört med tidigare. Enligt honom värderar man idag det personliga materialet högre än man gjorde förr.

8.5 Förändring över tid

När ni väljer vilket material ni tar emot, finns det tankar kring att bredda material från olika personer, till exempel vad gäller ålder, kön och social bakgrund? Hur ser det ut idag när det gäller dessa aspekter? Är tröskeln för vad som är intressant lägre för personligt material från en mer underrepresenterad källa?

Merparten av våra informanter menar att det är önskvärt med en större breddning av vilka människor som representeras i arkivmaterialet. Fanny uppgav att målet att representera ett större skikt av befolkningen är en del av insamlingspolicyn som hennes museum arbetar med. En återkommande uppfattning är att det personliga arkivmaterial som finns att tillgå är kraftigt snedfördelat, inte minst vad gäller social och ekonomisk bakgrund. Carl som jobbar på ett universitetsbibliotek beklagade bristen på resurser och kanaler för att själva göra insamlingar eller uppmuntra allmänheten att lämna in sina personliga handlingar. Han upplever att det nuvarande beståndet av sådant material domineras av, som han uttrycker det, "vita döda gubbar". Eva upplever även hon att det är "samhällets övre skikt" som är överrepresenterat, och att de därför är mer intresserade av att ta in material som rör andra delar av samhället. Hon poängterade också att beroende på vilken social

status man har, kan det skilja sig åt huruvida man anser att ens personliga material är intressant för eftervärlden.

I bjärt kontrast med övriga informanternas uppgifter står Daniellas svar. Som representant för ett nationellt kulturarvmuseum upplever hon att allmogen har dragit till sig störst intresse historiskt, och är välrepresenterad i deras arkiv – dock genom aktiva insamlingar, snarare än donerat material. Det har bland annat också orsakat en geografisk snedfördelning som gör att stadsliv och Stockholm tar en oproportionerligt liten plats i arkivet. Det här får dock anses vara exceptionellt i och med museets särskilda ställning, och omöjligt att applicera på andra museer eller bibliotek.

Sammanfattningsvis kan vi se att det finns en medvetenhet om bristande representation i arkivbeståndet och att det finns en önskan om att åtgärda denna brist.

Har du generellt kunnat se någon förändring när du tittar på själva materialet, även gällande sådant som kom in innan du började arbeta här?

Flera av våra informanter upplever att arkiven under en längre tid har utvecklat en mer vidsynt och positiv syn på personligt material som avspeglar sig i urvalet. Inte minst har synen på representation förändrats, och värderingen av livsberättelser utanför samhällets övre skikt. Carl nämnde 70-talet som en skiljelinje, och att ABM-institutionerna därefter har upplevt ett gryende intresse för okända människors vardagliga liv. Tidigare har personligt material av den typen helt enkelt inte pratats om överhuvudtaget, vilket har förändrats de senaste decennierna – en utveckling som han tror kommer att fortsätta. Fanny delar bilden och menar att man förut framför allt inriktade sig på det som är gammalt och ansågs ha en lång historia, men att de sedan 90-talet börjat samla in samtida material i större utsträckning och intresserat sig mer för vardagen.

Carl uppgav vidare att man förut var mer selektiva med vilka delar av ett personarkiv som ansågs vara värda att bevara, och nämner kokböcker som ett exempel på sådant som förut ansågs vara irrelevant och gallrades men som nu hade ansetts vara värdefulla tidsdokument. Denna förändring tillskrev han en generationsväxling inom ABM-sektorn. Branschens intresse för vanliga människors liv har blivit större och större, enligt honom.

Daniella upplever att det nationella museiarkivet snarare arbetade mer urskilningslöst tidigare, och att de idag är betydligt mer begränsade vad gäller intag av exempelvis enstaka handlingar och fotografier. Fanny gör även hon bedömningen att insamlingen förr var mindre selektiv vilket har gjort materialet överskådligt och svårhanterligt.

9 Analys

Följande avsnitt innehåller analysen av vårt material och är uppdelat i fyra teman. Dessa är inte desamma som intervjufrågekategorierna, utan baseras på de fyra forskningsfrågorna. Dessa teman är i sin tur indelade i två underrubriker vardera, utifrån spår som vi har funnit och som har varit gemensamma för flera av våra intervjuer.

Det första temat har vi valt att kalla *Att arbeta med personligt arkivmaterial*, det vill säga hur man gör urval, utvärderar och samlar in personligt arkivmaterial. Det andra temat är *Bruket av personligt arkivmaterial*, med vilket vi åsyftar hur personligt arkivmaterial används utanför själva arkivet, till exempel för forskning och utåtriktat arbete. *Det personliga arkivmaterialets unicitet* behandlar de särskilda egenskaper som materialet uppfattas besitta. Slutligen tar *Förändring över tid* upp hur synen på personligt arkivmaterial har skiftat historiskt.

9.1 Att arbeta med personligt arkivmaterial

Under arbetet med intervjuerna har vi fått nya insikter gällande arbetet som arkivarie med ansvar för personarkiv och personligt arkivmaterial. Ett bestående intryck är att våra informanter, med undantag för Daniella, inte har personligt arkivmaterial som sitt huvudsakliga ansvarsområde på sina respektive arbetsplatser. Det är ovanligt att sådant material lämnas in utanför riktade insamlingar, och det som kommer tar inte sällan tid att bearbeta. Att arbeta på mindre institutioner som museum och universitetsbibliotek innebär ofta varierande uppgifter, då dessa generellt sett inte har resurser nog att anställa helt specialiserade medarbetare – det är viktigt att ha i åtanke när vi talar om arbetet med personligt arkivmaterial. I de allra flesta fall sker den typen av arbete parallellt med flera andra arbetsuppgifter, och det finns en möjlighet att varken kulturarvsinstitutionen eller den enskilda arkivarien ser just det här materialet som väsensskilt från annat material som de jobbar med.

9.1.1 Värdering och urval

Ett centralt begrepp inom den internationella arkivvetenskapen är *appraisal*, ett begrepp som på svenska brukar översättas ”informationsvärdering”. Terry Cook ser *appraisal* som en vattendelare. På 1930-talet menar han att det första paradigmskiftet ägde rum, och arkivariens roll övergick från att vara objektivitetens

och sanningens väktare till att bli en skapare av det kollektiva minnet (Cook 2013, s. 107) i det paradigm han kallar *memory*. Sedan dess har värdering varit ett av huvudspåren inom arkivvetenskaplig forskning, och inte minst har Cooks teori om macroappraisal haft ett stort inflytande som varar till våra dagar (McCausland 2017, s. 133).¹ Tankegångarna har applicerats flitigt i värderingen av dokument skapade inom den offentliga och den privata sektorn, men, noterar arkivarien Fiorella Foscarini, inte för personliga handlingar (Foscarini 2017, s. 117).

Informationsvetaren Riva A. Pollard gjorde 2001 en litterär översikt på ämnet värdering av personliga handlingar för tidskriften *Archivaria*. Hon beklagar bristen på forskning inom området, och menar att:

The determination of what is to become part of the permanent historical record – who and what we will document, and which materials best do so – is arguably the most important and central aspect of the archivist's work. If we agree that [...] personal papers constitute an essential, vital portion of our record, we must commit to giving the same consideration to the appraisal of these materials as we do to the appraisal of our government and corporate records.

Pollard 2001, s. 149

Orden är över 20 år gamla, men fortfarande finns inget vedertaget ramverk, nationellt eller internationellt, för värdering av personliga handlingar. Det innebär givetvis att varje arkivarie kommer att ha sina egna rutiner för värdering och urval av personligt arkivmaterial, vilket har varit en av våra undersökningspunkter. Med Pollards ord i bakhuvudet – värdering är den viktigaste och mest centrala arbetsuppgiften för en arkivarie – vill vi förstå vad av en människas eftermäle som är värt att bevara, och vad vi väljer bort.

Viktigast för att göra en rättvisande tolkning av vårt resultat är att förstå den kontext inom vilken våra informanter verkar. Fem av sex arbetar på museum, vilket vår analys av kommer att färgas av. Här finns inte bara arkivariens intressen att ta hänsyn till, utan också museets; arkivmaterial som hade tagits emot på en annan institution kanske väljs bort när det huvudsakliga insamlingsändamålet är att ställa ut föremål, snarare än att samla dokument. Med det sagt var svaren vi fick inte enhetliga, och det skiljer sig till vilken grad arkivmaterialet förknippas med utställningsverksamheten.

¹ Macroappraisal som teori bygger på att information ska värderas och organiseras utifrån varför den tillkommer och vem som skapar den, snarare än vad den innehåller (Cook 2016, s. 102). Den avspeglas väl i den processororienterade arkivredovisningsmodellen som enligt Riksarkivets föreskrifter ska användas av alla statliga myndigheter.

Flera av våra informanter har ingen uttalad insamlingspolicy. Beslut görs i allmänhet mot en bakgrund av vilka luckor som anses finnas i arkivsamlingarna, aktuella utställningar, aktuella samhällsfenomen, och sådant som museet anser är deras uppgift att tillhandahålla (exempelvis möjligheter till släktforskning). Värderingsarbetet ligger helt enkelt på de anställda, ibland motiverat av policy, ibland enligt helt egen bedömning. Daniellas arbetsplats har en förvärvspolicy enligt vilken vissa områden är prioriterade; hon upplever dock att som klassisk ABM-institution sitter arkiv, bibliotek och museum inte nödvändigtvis i samma situation vad gäller vilka områden som saknas. De övergripande målen är dock inte så förbindande att arkivverksamheten inte kan anpassa sitt förvärvsarbete i enlighet med sina behov.²

Det är alltså tydligt att så länge det inte finns nationella riktlinjer för värdering, urval och insamling så kommer arkivarien och arkivariens kollegor att ha en avgörande roll för vilket personligt arkivmaterial som bevaras för eftervärlden – och, eventuellt, vilket som inte gör det. Det är nära besläktat med men inte helt och hållet detsamma som gallring, som arkivarien Berndt Fredriksson kallar ”den mest ansvarsfulla och säkerligen den svåraste av alla arkivariens arbetsuppgifter” (Fredriksson 2003, s. 21). Det som väljs bort av arkivet löper alltid en risk att förstöras av den avvisade donatorn, men till skillnad från vid gallring ligger här det aktiva förstörandet inte på arkivariens bord. Avvisning är inte detsamma som destruktion, men det kommer alltid att vara en potentiell konsekvens. I bästa fall hänvisas donatorn vidare till ett annat arkiv som är villigt att ta emot materialet.

Låt oss återvända till Cooks påstående i början av detta avsnitt. Att arkivariens huvuduppgift under 1900-talets mitt blev värdering är givetvis ingen slump, utan en reaktion på de samhällsförändringar som kraftigt ökade flödet av information. Dokument som producerades av den offentliga sektorn ”exploded in unprecedented volumes” och bara tre till fem procent av dessa överlevde som arkivmaterial (Cook 2013, s. 107). Sverige var på intet sätt undantaget denna utveckling, och Fredriksson använder även han ordet ”explosion” för att beskriva informationsöverflödet som präglat samhället sedan 1930-talet (Fredriksson 2003, s. 26). Edquist beskriver konsekvensen, den radikalt förändrade arkivarierollen, särskilt kärnfullt:

För många utomstående kan det vara överraskande att en kärna i arkivväsendet sedan lång tid varit vad som ytligt sett kan framstå som arkiveringens motsats: att gallra. Under 1900-talets

² Intervju 4, 2022-02-10

lopp har mängden information och dokument ökat så våldsamt att det framstår som mer eller mindre hopplöst och orealistiskt att spara allting. Redan på 1940-talet kunde därför arkivarier konstatera att tyngdpunkten i arkivväsendet förflyttats från själva bevarandet av handlingarna till utväljandet av vilka handlingar som ska bevaras.

Edquist 2019, s. 14

Den nya verklighet som Cook, Fredriksson och Edquist beskriver är det administrativa arkivmaterialets verklighet, men utvecklingen påverkade även i förlängningen hanteringen av personligt arkivmaterial (som förstås inte ökade i samma explosionsartade takt). I och med att personarkiven under 1900-talet gick från att vara entusiasternas samlarföremål till att bli en del av den professionella arkivariens arbete, menar Cook, så introducerades också ett nytt steg i förvärvandeprocessen som inte varit närvarande tidigare – informationsvärdering (Cook 2013, s. 108). Urvalet av vilka medium som eftersöktes breddades också:

Holdings of both state and private archives also broadened noticeably at this time from primarily written text to include photographs, sound recordings, maps, architectural records, and moving images (film, television, animation), further emphasizing the cultural heritage and memory dimension of archives as institutions, as contrasted to their administrative role.

Cook 2013, s. 109

Det här är en beskrivning av personligt arkivmaterial som är mer bekant för oss år 2022. När vi talar om personarkiv och personligt material numera är det uppenbart, åtminstone för arkivvetare, att vi inte bara menar skriven text. Inte minst kan fotografier, kanske i släktforskningens kölvatten, anses utgöra en stor del av de spår som ”vanliga människor” lämnar i arkiven – och utgör följaktligen ett av de större problemmomenten i en urvals- och värderingsprocess. Flera av våra informanter uppgav vikten av att ett material kan bidra till att berätta en historia och att det finns en kontext och en proveniens som ger vikt åt arkivalierna (se avsnitt 9.2.2 *Berättande* för vidare resonemang). Två av våra informanter uppgav att de avböjer privata fotoalbum som saknar någonting i övrigt som sätter fotografierna i ett sammanhang, vilket är en relativt vanlig typ av donation. Namnlösa och kontextlösa fotografier finns det många av i kulturhistoriska arkiv, och intresset anses vara så lågt både för museet och för eventuella brukare att det inte kan motivera det utrymme de tar.^{3 4}

³ Intervju 4, 2022-02-10

⁴ Intervju 5, 2022-02-11

Den digitala revolutionen ligger till stor del utanför den här uppsatsens omfattning, men vad gäller urval och värdering i relation till internet går det att göra intressanta reflektioner. Cox skriver att “many of the aims of archival appraisal [...] and other archival methodologies do not substantially change when applied to electronic recordkeeping systems” men konstaterar att den digitala utvecklingen ändå har stora problem som behöver lösas – när handlingar ska värderas, vad det är som egentligen värderas, och vem som är ansvarig för att värdera dem (Cox 2008, s. 253). Fastän artikeln senast publicerades 2008 är det svårt att se att frågetecknen helt och hållet har rätats ut sedan dess.

Den explosion av administrativa dokument som vi drabbades av på 1900-talet har vi upplevt i en ny version bland personligt material sedan millennieskiftet, från bloggtrender och vidare in i sociala medier-eran – här finns dock ingen arkivlag och inget regelverk att luta sig mot, utan ett handlingsöverflöd som expanderar i rasande takt och som sätter arkivarien som gallrare och värderare på prov. Kanske kan denna utveckling komma att föra med sig en ny radikal förändring av yrkesrollen för de som jobbar med personligt arkivmaterial, men vi har inte noterat några anmärkningsvärda indikationer på detta hos någon av våra informanter.

9.1.2 Insamling

De arkiv vi intervjuat har olika strategier för insamling av arkivmaterial, från att helt lita på att donatorer vänder sig dit till att bedriva aktiva insamlingar. Mest passiva är universitetsbiblioteket, som saknar resurser för uppsökandeverksamhet och har, tack vare sin nisch, inte ett behov av någon sådan för att leva upp till sitt existensberättigande – även om önskan finns om ett mer aktivt sökande.⁵ Resterande informanter, som jobbar på museum, uppgav att de i varierande grad samlar in material, till exempel via webbsidor.

Insamlingar är oftast inriktade på särskilda ämnen, och ibland även till särskilda grupper i samhället. Det kan vara införskaffande av material som ska användas till en kommande utställning, men också ett allmänt försök att rätta till vad som upplevs vara hål eller brister i beståndet. Initiativen kan både handla om att uppsöka historiskt material, till exempel minnen från människor som varit med om en specifik händelse eller period, och att dokumentera samtiden för framtida intresses skull (någonting som blivit allt vanligare; se avsnitt 9.4 *Förändring över tid*).

⁵ Intervju 3, 2022-02-08

En återkommande ambition är viljan att kompensera för en historisk underrepresentation. Fanny pratade exempelvis om att museet hon jobbar på gör aktiva insamlingsinitiativ för att fylla luckor i samlingarna, bland annat genom att ta fotografier och samla in berättelser. Sådana initiativ har till exempel rört 2015 års flyktingmottagande, eller kommunens HBTQ-rörelse och hur den växer fram och tar sig uttryck.⁶

Liknande initiativ blir allt vanligare världen över. Arkivarierna Kären M. Mason and Tanya Zanish-Belcher redogör i en artikel för det utåtriktade arbete de har gjort för att bygga upp kvinnoarkiv i USA, med ambitionen att samla in material särskilt från kvinnor som inte är kända för allmänheten. Man testade till en början att skicka brev till potentiella donatorer ur grupper av kvinnor från vilka man saknade material. Försöken gick inte som man hade hoppats, och svaren man fick var få till antalet. Man insåg då att utformningen av breven och det sätt att skriva som man undermedvetet använt sig av troligtvis haft en inverkan på resultatet. Därför provade man efter ett tag andra angreppssätt, som att utforma broschyrer med ett mer välkomnande tilltal snarare än med ett akademiskt språk som i sammanhanget verkar exkluderande. Vad gäller metoder för att nå nya donatorer menar Mason och Zanish-Belcher också att mun till mun-metoden ibland är det som fungerar bäst, och skriver vidare: “it is much more effective for a woman to hear from a family member or colleague that we might be interested in her letters or photo albums than for us to contact her out of the blue” (Mason & Zanish-Belcher, ss. 351-352). Att nå ut till personer som sällan är i kontakt med arkiven handlar alltså om att våga testa olika metoder, samt inte sällan självreflektion och öppenhet inför att prova nya sätt i de fall det inte fungerar.

9.2 Bruket av personligt arkivmaterial

För att förstå varför vi väljer att bevara personligt arkivmaterial är det viktigt att veta hur och till vad vi använder det. Från våra intervjuer kunde vi särskilt utröna två ständigt återkommande användningsområden, vilka vi redogör för i detta avsnitt: som historisk källa och som verktyg för berättande.

9.2.1 Personligt arkivmaterial som historisk källa

Det råder konsensus bland våra informanter om att framtida forskning är en viktig orsak till att bevara personligt arkivmaterial. Nästan alla informanter nämnde forskning vid något tillfälle under intervjuerna, men de svar vi fick var sällan mer

⁶ Intervju 6, 2022-02-17

utförliga – troligtvis på grund av att forskning anses vara ett uppenbart syfte med att bevara material som saknar administrativ eller juridisk bäring.

De två av våra informanter som skiljde sig mest från de andra – universitetsbiblioteket och det nationella museiarkivet – lyfte särskilt forskare som viktiga brukare av deras material. Carl kopplade det till bibliotekets kärnuppdrag:

[...] vår uppgift, det är ju att vi ska kunna bevara det som framtidens ... också dagens, men framför allt framtidens forskare ska kunna använda. Om vi inte sköter vår uppgift, så har man inte ett lämpligt underlag för forskningen i framtiden.

*Carl*⁷

Daniella beskrev den typiska brukaren av det nationella museiarkivet:

Vår största besöksgrupp är ju akademiker på något sätt. [...] Studenter och forskare. Och sedan så kommer ju, ni vet, den här blandade gruppen intresserad allmänhet. Släktforskare, hembygdsforskare och så.

*Daniella*⁸

Släkt- och amatörforskning nämns i fler intervjuer än Daniellas, vilket torde kunna härledas till museernas regionala förankring. Axel beskrev museet som den huvudsakliga arenan för släktforskning i kommunen, och att det även innehåller enskilda släktforskares material.⁹

Historikern Jan Lindroth uppfattar en diskrepans mellan amatör- och akademisk forskning och att allmänhetens genealogiska intresse är betydligt större än en mer djuplodande personforskning, som han menar har en undanskymd roll inom akademien (Lindroth 2006, ss. 78–87). Han noterar att den forskning som bedrivs av den typen ofta verkar använda källor från tidigmodern tid, och spekulerar i huruvida det kan ha att göra med att det moderna materialet är så omfattande att det blir svåröversiktligt (Lindroth 2006, s. 79). Att personligt arkivmaterial har brukats av historiker som forskningsunderlag under lång tid är dock oomtvistligt. Cox slår fast brevets betydelse för historiker, och menar att de är en viktig källa inom historieforskning just för att de fungerar som ett titthål in i “vanliga medborgares” liv (Cox 2008, s. 44).

⁷ Intervju 3, 2022-02-08

⁸ Intervju 4, 2022-02-10

⁹ Intervju 1, 2022-02-01

Vår informant Carl, som utöver sitt arbete på universitetsbibliotek också är historiker och forskare, upplever att forskningsintresset har förändrats sedan 1970-talet. Intresset för obemärkta människor och deras föreställningsvärld är numera betydligt större än det var dessförinnan, enligt honom. Som exempel tog han upp etnologi, som gått från ett perifert ämne till att räknas som ett brett humanistiskt forskningsfält.¹⁰ Just etnologi kan antas vara en av de akademiska discipliner som främst använder sig av sådant material vi studerar, och det är troligtvis inte en slump att det finns ett upplevt uppsving i forskningsintresse för arkivmaterial efter obemärkta personer parallellt med att intresset för etnologi har stigit.

Carl hävdade samtidigt att tillgången till sådant material på universitetsbiblioteket inte motsvarar en ökad efterfrågan från en yngre forskargeneration. Detta tillskriver han att deras samlingar huvudsakligen består av donationer från bemärkta kulturpersonligheter, forskare och dylikt. Att biblioteket saknar vardagligt inriktat arkivmaterial ser Carl som en beklaglig brist i samlingarna, trots att det inte är institutionens huvudsakliga inriktning.¹¹ Bristen kan förstås till stor del förklaras av universitetsbibliotekets karaktär, men det har ändå bäring i sammanhanget eftersom ingen annan kulturarvsinstitution ligger så nära forskningens centrum som just universitetsbiblioteket. Med det inte sagt att andra institutioner är förskonade från denna snedfördelning; i samma anda påpekar Lindroth att politiker och författare har premierats vad gäller bevarandet av personarkiv inom arkivväsendet generellt (Lindroth 2006, s. 81).

Lindroth diskuterar också i sin artikel vad som kan gynna personarkivens akademiska framtid. Han lyfter allmänhetens intresse för individen och dennes plats i historien, och föreslår ett tänkbart framtidsscenario där detta leder till ökat intresse hos finansärer att bekosta personforskning (Lindroth 2006, s. 87). Ett sådant scenario förutsätter att det personliga arkivmaterialet i högre utsträckning börjar ses som en värdefull del av vårt kulturarv, och följaktligen att glappet mellan människors förändrade intresse och det faktiska tillståndet – brist, oordning, osökbarhet – på arkiven minskar. Det är en utmaning, inte minst resursmässigt, men om man lyckas med det kan vi leva upp till Lindroths avslutande ord från 2006: “Det finns gott hopp om en fortsatt betydande roll för personarkiven” (Lindroth 2006, s. 87).

¹⁰ Intervju 3, 2022-02-08

¹¹ Intervju 3, 2022-02-08

9.2.2 Berättande

Få nyckelord förekom så konsekvent i varje intervju som “berätta” och “berättelse”. Det är en naturlig följd av vårt urval, som till fem sjättedelar består av museum vars huvudsakliga uppgift är att utforma utställningar. De berättelser som arkivet innehåller blir, när de får ta plats på museet tillsammans med utställningsföremålen, en länk mellan det personliga arkivmaterialet och allmänheten som den vetenskapliga forskningen ofta inte lyckas upprätta.

Beatrice sammanfattade en återkommande hållning bland våra respondenter:

Vi vill gärna att allmänheten ska kunna ta del av materialet, och forskare och ... ja, och att det ska kunna användas i utställningssammanhang. Det är jätteviktigt, för det är ju ändå ett museum.

Beatrice¹²

I flera av våra intervjuer nämns allmänheten i samma andetag som forskning på det här sättet, och det är tydligt att regionala museer i många fall samlar in personligt arkivmaterial för att brukas, inte bara bevaras (även om det naturligtvis inte gallras så fort det har tjänat sitt omedelbara syfte). I utställningskonstruktionen blir arkivets uppgift att kontextualisera föremålen och att ge dem, med vår informant Fannys ord, ett “helt annat lyft”. Med arkivalierna och föremålen i samverkan, menade hon, blir utställningen mer levande. Hon fortsatte:

Det är klart att i sin egen rätt så är ju en arkivalie väldigt intressant i ett forskningsperspektiv. Men i museikontexten också, kan det här användas för att ställa ut? Hur kan vi bygga en berättelse? Kan vi bygga kontexten i ett pedagogiskt sammanhang i en interiör? Kan vi liksom lyfta blicken från det här enskilda objektet till den historiska kontexten? Och då tycker jag ju arkivalierna har en väldigt stor bärkraft, i den relationen.

Fanny¹³

Den fruktbara kombinationen av text, bild och föremål är väl omvittnad. Museiintendenten och forskaren Marianne Larsson trycker på den outnyttjade potentialen i museisamlingar som värdefulla källor till kulturhistorisk forskning och berättande:

Med många källor av olika karaktär kan forskaren närma sig en företeelse ur flera olika perspektiv. De taktila upplevelsena som uppstår i närkontakt med tredimensionella objekt

¹² Intervju 2, 2022-02-07

¹³ Intervju 6, 2022-02-17

bidrar med information som skiljer sig från motivet på ett fotografi. En människas muntliga eller skriftliga berättelser tillför andra aspekter än uppgifter i samtida populärpress eller litteratur. Genom att kombinera uppgifter från olika håll finns det goda utsikter att skriva fram en innehållsrik berättelse. I landets rika och omfattande museisamlingar väntar föremål, text och bild på att upptäckas och undersökas.

Larsson 2017, s. 109

Både våra respondenter och befintlig litteratur på ämnet är samstämmiga; för att trovärdigt kunna berätta om det förflutna är det blandningen av källor som ger den mest fullödiga bilden. Cox ger ett exempel när han redogör för historikern Adam Hochschilds arbete med att skildra ett möte på 1700-talet, där den enda primärkällan som finns är ett ensidesprotokoll. För att levandegöra händelsen använde han sig av andra källor i syfte att komma åt de medverkande och deras sammanhang. Biografier, memoarer, porträtt, känslan av dåtida föremål, och små detaljer – som vilket café en av de deltagande brukade stanna vid på väg till jobbet – lägger grunden för en trovärdig berättelse. (Cox 2008, ss. 54–55).

Exemplet är talande för hur enskilda människor, bara genom de små detaljer av deras liv som har råkat bevaras, kan berätta någonting de själva aldrig hade kunnat föreställa sig. Det personliga arkivmaterialet kan användas både som huvudkälla och som kompletterande källa i berättelsen om det förflutna, men kan aldrig kopplas fri från historien. John Donnes påstående att “ingen människa är en ö, hel och fullständig i sig själv” sammanfattar väl samhällets roll i det personliga arkivmaterialet och vice versa.

Beatrice lyfte även hon vikten av att vända sig mot allmänheten och att förmedla kunskap, inte minst till unga:

Ja, men att kunna berätta för, alltså, framtida generationer, till exempel hur det har varit. För vi skapar ju då kärnmaterial för framtida generationer. Men museet har ju också ett uppdrag ... Alltså, vi jobbar ju ihop med ett pedagogiskt uppdrag. Så vi jobbar ju ihop med skolor, och då vill man ju satsa på det. Kunskapsförmedling. Kanske inte forskning på det sättet att det alltid behöver vara forskare. Men ja, kanske kunskapsförmedling.

Beatrice¹⁴

Carl beskrev närmare effekterna av de visningar för allmänhet och studenter som ibland genomförs på universitetsbiblioteket, och lade stor vikt vid förmedlandet av kulturarv och den historiska närvaron. Han menade att det är viktigt, trots att det ibland kan kännas som en “betonggrå term”, att man inser att kulturarv inte bara är

¹⁴ Intervju 2, 2022-02-07

något som finns på museer och i arkiv, utan att det genomsyrar världen vi lever i och bidrar till att skapa vår identitet. Han påpekade att faktumet att många människor inte har någon närkontakt med kulturarvet gör att det kan kännas mer abstrakt:

Jag bara önskar att man kunde visa på ett mycket mer handgripligt sätt hur viktigt det är. Därför att jag tänker bara alla gånger man har visningar för allmänheten, eller studenter för den delen, och som för första gången liksom får bläddra i den typen av material. Vilken otrolig närvarokänsla det ger. Och den upplevelsen känner man plötsligt ”ja okej, ja, men det är klart att vi måste bevara det här”. Medan när de gick in genom dörren så kanske de kände att ”ah, lägga skattepengar på sånt här, vad fänigt”.

Carl¹⁵

Aleida Assmann skriver att relationen till arkiven blir ett sätt för oss att positionera oss själva i tiden. Vi får möjlighet till jämförelse och reflektion, vilket ger oss ett ökat historiskt medvetande (Assmann 2008, s. 106). Den närkontakt med arkiv som bland annat Carl tog upp kan alltså hjälpa oss att se vår egen plats i historien och känna oss som en del av ett större historiskt sammanhang. En sådan insikt förenklas av kontakten med materialet och kan vara svårare att tillgodogöra sig via enbart läsning. Det i sin tur blir också, som Carl påpekade, ett sätt att förstå varför vi som samhälle lägger resurser på att bevara den här typen av arkivmaterial. Denna möjlighet till ökad historisk förståelse kan ses som ett av målen med att bruka personligt arkivmaterial på detta sätt.

Ett närliggande mål med användandet av personligt arkivmaterial handlar om en ökad demokratisering. I arkivutredningens betänkande *Häriifrån till evigheten* betonas att arkiven är en del av kulturarvet, och att “arkivverksamheterna är viktiga för att trygga tillgången till och öka kunskapen om innehållet i arkiven”. Det nämns specifikt att de enskilda arkiven dels innehåller handlingar om samhällsviktiga funktioner, dels sådant material som är viktigt ur ett kulturhistoriskt perspektiv. Bildning, samhällsengagemang och en allsidig historiebeteckning tas upp som exempel på viktiga funktioner av offentliga såväl som enskilda arkiv (SOU 2019:58).

Vår informant Fanny resonerade likt Carl kring historisk närvaro, och påpekade att hennes arbetsplats har en viktig roll vad gäller förmedling till allmänheten. Hon beskrev det som att museet skapar en historisk kontext, och att denna roll inte går

¹⁵ Intervju 3, 2022-02-08

att komma ifrån, men att de samtidigt inte bör hävda ägandeskap av materialet. Detta såg hon som en demokratisk fråga, och uttryckte sig på följande sätt:

Och då, i det sammanhanget, så är det ju väldigt viktigt att det inte är våra röster som blir de som talar för de som har varit aktörer en gång i tiden. Att vårt aktörskap består egentligen i att vara förmedlare, inte att vara avsändare, tänker jag det som. [...] Den rösten som går igenom, den behöver inte vara vi. Utan där kan det vara ett citat, ett riktigt citat. Och där kan det vara ett fotografi som då får vittna om någonting.

Fanny

Dessa tankar går i linje med Cooks resonemang kring det tredje arkivparadigmet, där man har ett stort fokus på arkiven som samhällsresurs. Arkiven förändras från att ha varit förmedlare av kulturarvet främst riktade till den akademiska eliten, till att i högre grad rikta sig till allmänheten med rättvisa som ledord (Cook 2013, ss. 112–113). Demokratisering kan definieras på ett flertal olika sätt. I de sammanhang vi skrivit om blir det en demokratisk fråga ur två skilda men ändå sammanlänkade perspektiv. Dels handlar det om demokratisering på så sätt att man ägnar sig åt utåtriktat arbete och ökar tillgången till arkivens innehåll, dels handlar det om att låta olika röster höras i själva arkivmaterialet. Båda perspektiven handlar dock om invånarna i ett samhälle och hör på så sätt ihop. Det senare är ett resonemang som vi utvecklar i avsnitt 9.4.2 *Social representation*.

9.3 Det personliga arkivmaterialets unicitet

Historiskt har personligt och administrativt arkivmaterial ofta hållits åtskilda – se avsnitt 6 *Forskningsöversikt*. Den attityden har senare kommit att kritiserats av många forskare, och likheterna mellan de båda har framhävts mer och mer, men att personligt arkivmaterial har unika egenskaper som skiljer det från annat arkivmaterial är knappast ett kontroversiellt påstående.

I detta avsnitt kommer vi först att diskutera en återkommande uppfattning om det personliga arkivmaterialets styrka: att det kan förmedla den enskilda individens egen röst på ett sätt som annat material inte kan. Nästa underavsnitt behandlar eventuella statusskillnader mellan personligt och administrativt arkivmaterial, och den diskrepans vi har upplevt mellan våra intervjusvar och litteraturen inom personarkivforskning.

9.3.1 Den egna rösten

Närheten i det personliga materialet

I våra intervjuer var ett återkommande tema individens egen röst. Flera av respondenterna menade att personligt arkivmaterial är unikt på så sätt att man i den typen av material kan ta del av människors egna berättelser, snarare än att utvinna information om deras liv via andrahandskällor. Eva menade exempelvis att man med hjälp av det personliga materialet kan komma nära det vardagliga livet på ett annat sätt än genom att titta på statistik eller annat mer övergripande material.¹⁶

Den egna rösten var alltså någonting som nästan alla våra informanter på ett eller annat sätt tog upp. Hobbs konstaterar att det finns en intimitet i personligt arkivmaterial, som saknas i mer formella arkiv. Personarkiven reflekterar inte enbart individers professionella eller officiella handlingar och aktiviteter, utan också det vardagliga livet och mänskliga relationer. Hobbs är medveten om ett gängse sociologiskt synsätt på personligt arkivmaterial, där man genom att undersöka materialet kan utvinna information om samhälleliga normer som individen, ofta undermedvetet, reflekterar. Hobbs motsätter sig inte denna användning av det personliga materialet, men hon understryker att materialet också har ett egenvärde ur ett psykologiskt perspektiv, då det enligt henne visar på individens inre karaktär (Hobbs 2001, s. 127). Beatrice var inne på samma linje, och menade att materialet reflekterar personliga åsikter, upplevelser och känslor, och att det är detta som hon anser vara värdefullt.¹⁷ Daniella beskrev det som: "Det som pågår inom oss. Det här tycka, tänka, tro."¹⁸ Carl förklarade det på följande sätt:

Alltså, det är på något vis alla historikers dröm ju ... ja, inte bara historiker, men framför allt historiker, att komma enskilda människor riktigt nära, för länge, längesedan. Och det är ju en rätt ... det är en magisk känsla.

*Carl*¹⁹

Även Fanny pratade om att komma människor nära på ett känslomässigt plan, snarare än på ett förnuftigt eller logiskt plan. Hon beskrev en särskild närvaro som hon anser att man kommer åt genom de personliga berättelserna.²⁰ Hobbs använder en liknelse för att illustrera denna skillnad. Hon beskriver det som att man genom

¹⁶ Intervju 5, 2022-02-11

¹⁷ Intervju 2, 2022-02-07

¹⁸ Intervju 4, 2022-02-10

¹⁹ Intervju 3, 2022-02-08

²⁰ Intervju 6, 2022-02-17

det personliga materialet kan möta individen i ett informellt samtal eller som att hen vore en patient på psykologens soffa, snarare än som ett vittne i rättssalen (Hobbs 2001, s. 132). Likt Hobbs använde Daniella rättssalen som ett illustrerande exempel:

På [vårt museum]s arkiv så finns ju den här unika samlingen av människor som själv har berättat och förklarat sin tillvaro och sina tankar, känslor och upplevelser i första hand. Inte tolkade genom att vara offer eller förövare i en rättegång, till exempel.

*Daniella*²¹

Beatrice tog även hon upp domstolsdokument som ett exempel för att belysa vikten av det personliga arkivmaterialets subjektivitet. Hon menade att personliga berättelser visserligen framträder även där, men att det då ofta sker via ett medium, exempelvis ett ombud som skriver en överklagan. Därmed blir det aldrig riktigt den egna rösten som kommer fram, och man får inte heller en direkt koppling till berättaren.²² Carl tog upp att exempelvis okända personers dagböcker kan ge en både bredare och mer giltig bild av hur livet såg ut under en viss tid och i en viss kontext. Han menade att man via denna typ av material kommer åt människors inre värld.²³

När Fanny resonerade kring administrativa dokument påpekade hon att det vore naivt att tro att den typen av material i särskilt hög grad bejakar privatpersoners intressen. Hon nämnde att det visserligen finns sådant material som mer direkt är till för de enskilda invånarna, exempelvis journaler, men att det ändå inte är med hjälp av den typen av dokument som man kommer nära vardagslivet.²⁴ Med detta i åtanke går det att förstå synsättet att det personliga arkivmaterialet är ett distinkt fenomen som bidrar med någonting annorlunda än de administrativa arkivhandlingarna. Om individers publika roll redan på olika sätt dokumenteras och finns i tryggt förvar, bör kanske det personliga arkivmaterialet lyfta fram andra sidor av den mänskliga upplevelsen.

Hobbs uppmantrar ett nytt sätt att tänka vad gäller användandet av personarkiv. Hon vill understryka att forskare som använder sig av personarkiv inte enbart letar efter bevis på händelser eller historiska fakta. Arkivarier bör vara medvetna om detta faktum, och främja bruket av personligt arkivmaterial för att exempelvis nå

²¹ Intervju 4, 2022-02-10

²² Intervju 2, 2022-02-07

²³ Intervju 3, 2022-02-08

²⁴ Intervju 6, 2022-02-17

kunskap om individers känslor och relationer (Hobbs 2001, ss. 133–134). En aspekt som återkom i ett par av våra intervjuer var det faktum att personligt arkivmaterial kan användas som kontrast till en mer generell bild av ett historiskt skeende eller sammanhang. Genom att lyssna till den egna rösten kan man få ett annat perspektiv. Eva beskrev det som att det kan vara intressant ur ett historiskt perspektiv att närma sig ett enskilt fall, och poängterade att det enskilda och personliga inte alltid stämmer överens med den större bilden. Hon menade att man genom det personliga kan ge fler nyanser till historien.²⁵ Axel beskrev det som en komplettering av historien. Han sa så här:

Jag vet, alltid när man läser historia eller så, så är det så, man får en generell bild. Men sen ska man väl titta på just en person. Ja, men hur var den? Då kan ju den avvika väldigt, väldigt mycket från den här generella bilden.

Axel²⁶

Hobbs föreslår att man i framtiden kanske i högre utsträckning borde se det personliga arkivmaterialet som någonting som visar på en individs “jag” snarare än deras prestationer, och deras komplexa inre snarare än aktiviteterna som sker på ytan. På så sätt kan man enligt henne även vidga synen på arkiv mer generellt (Hobbs 2001, s. 135). Genom att ibland zooma in och låta individers historia bli en del av den mer allmänna historien i arkiven, kan man alltså berika bilden av både samtiden och det förflutna.

Hur egen är den egna rösten?

Att komma nära en människas känslor, intryck och åsikter verkar vara en av de stora lockelserna med det personliga arkivmaterialet, men egenheten i den egna rösten är inte oomtvistad. Jennifer Douglas upplever den arkivvetenskapliga litteraturen på området, där Hobbs är ett exempel, som romantiserande och med en överdriven tilltro till materialet som en nyckel till arkivbildarens sanna jag:

In the archival literature on personal archives, there is a (perhaps sometimes unconscious) tendency to adopt a Romantic tone, to envision the archival creator as solitary and inspired and the archive itself as an intimate site of revelation. Leading writers on the topic of personal archives focus on concepts such as “character,” “psychology” and “intention” and value the archive for what it may reveal about the creator.

Douglas 2013, s. 56

²⁵ Intervju 5, 2022-02-11

²⁶ Intervju 1, 2022-02-01

Ordet *reveal* är ett viktigt ord i sammanhanget. Det verkligt värdefulla personarkivet är avslöjande. Det låter oss komma nära in på personens inre liv som, är det underförstått, finns där tillgängligt för läsaren att upptäcka. Att Carl nämnde dagböcker som exempel på en värdefull historisk källa i sammanhanget är förstås naturligt, för inget medium förväntas avslöja mer om en människa än dagboken – men till vilken grad den faktiskt gör det är omdiskuterat i litteraturen. Många författare är skeptiska till bilden av dagboken som en ofiltrerad inblick i någons känsloliv, oavsett skrivarens intentioner. Inte minst ifrågasätts bilden av personen som skriver om sig själv och sitt liv för sin egen skull. Cox ser dagboksskrivande som “a fairly transparent process for trying to be remembered by others” (Cox 2008, s. 155); litteraturvetaren Lynn Z. Bloom menar att en dagbok ofta med tiden blir mindre och mindre en privat angelägenhet och i stället mer och mer börjar formas för att läsas av andra. Hon skriver:

Indeed, it is the audience hovering at the edge of the page that for the sophisticated diarist facilitates the work's ultimate focus, providing the impetus either for the initial writing or for transforming what might have been casual, fragmented jottings into a more carefully crafted, contextually coherent work.

Bloom 1998, s. 171

Bloom ger exempel på vad hon anser att en oförställd dagbok, fri från påverkan av denna tänkta publik, innehåller:

Truly private diaries are those bare-bones works written primarily to keep records of receipts and expenditures [and] the weather [...]. Written with neither art nor artifice, they are so terse they seem coded; no reader outside the author's immediate society or household could understand them without extra-textual information.

Bloom 1998, s. 173

Den verkligt privata dagboken är alltså snarare ett minneshjälpmiddel än ett självbiografiskt dokument, menar Bloom. Här ställer hon den typiska bilden av dagboken på ända; det mest privata är det som har det minst känsliga innehållet. Vår informant Axel berättade att det händer att donatorer kommer med en bunt almanackor, som ibland bara kan innehålla anteckningar om vädret och dylikt. Han antydde att de kanske inte är lika intressanta som de som har ett mer personligt innehåll, men att de tas emot ändå – så att framtida potentiella donatorer inte blir avskräckta från att själva lämna in sitt material.²⁷

²⁷ Intervju 1, 2022-02-01

För att utforska personarkivets personlighet tar Douglas hjälp utanför arkivvetenskapen, som hon ju upplever naiv, i forskning om biografiskt skrivande, det fält som även på svenska brukar kallas *life writing*. Ett av huvudspåren i hennes forskning är det om *creatorship* – ”creator” har vi valt att översätta till ”arkivskapare”.²⁸ I sin avhandling identifierar hon sex olika lager av personer som tillsammans är med och skapar ett personarkiv, varav arkivbildaren själv bara är en (Douglas 2013, s. 176). Hennes lista är baserad på egna observationer i de åtta författararkiv hon har undersökt, och därför går det inte rakt av att översätta till skapande av arkivmaterial av personer som är okända för allmänheten. Ju större intresset för ett personarkiv är, desto fler möjligheter finns för materialet att påverkas och omtolkas – icke desto mindre finns det goda anledningar att anta att upphovet till ett arkiv är en mer komplicerad process än hur den traditionellt har uppfattats.

Efter avhandlingens publikation 2013 har hennes lista reviderats, och i en artikel som publicerades 2018 hade de sex lagren av arkivskapare reducerats till fem (Douglas 2018, s. 34). De olika typerna av arkivskapare, enligt Jennifer Douglas, är:

1. Arkivbildaren själv, den som vanligtvis uppfattas som skapare av ett personarkiv.
2. Den sociala kontext som arkivbildaren tillhör och verkar inom.
3. Arkivets underhållare eller väktare, med vilken menas den eller de person(er) som har tillgång till och kontroll över arkivet utan att vara arkivbildaren själv, innan det har förflyttats till en arkivinstitution. Typexemplet är familjemedlemmar efter arkivbildarens bortgång.
4. Arkivarien, som genom förteckning, beskrivning och omorganisering har en stor roll i att skapa arkivet efter att det har förflyttats till en arkivinstitution.
5. Den som ”aktiverar” arkivet, det vill säga använder eller uttalar sig om materialet och direkt eller indirekt påverkar senare tolkningar.
6. I avhandlingen nämner hon också samhället i stort som en sjätte form av arkivskapare (Douglas 2013, s. 193). Hon nämner inte i artikeln varför denna punkt togs bort.

De fem eller sex lagren av arkivskapare går hand i hand med ett koncept som hon kallar *the archiving I*, det arkiverande jaget. Det arkiverande jaget, menar hon, är verklighetens arkivbildare – den som aktivt påverkar sitt personliga arkiv, och på

²⁸ Ej att förväxla med ”arkivbildare” – se avsnitt 2.3 *Terminologi*.

så sätt i förlängningen påverkar sitt eget eftermäle. Ett personarkiv, menar hon, är aldrig resultatet av ett helt och hållet passivt ackumulerande av handlingar som på ett naturligt sätt reflekterar sin innehavare (Douglas 2018, s. 34).

Douglas idéer om arkivskapande kan ses som, och är av allt att döma menad som, en kritik av synen på personligt material som en möjlighet att få ett obehindrat titthål in i arkivbildarens själ. Att denna kritik skulle säga emot, eller till och med förkasta, våra informanternas upplevelser om den egna röstens betydelse är dock att säga för mycket. Om den röst vi uppfattar som den egna i själva verket är en sammanslagning av alla arkivskapare, kan den inte vara ett lika talande tidsdokument som en ensam röst? Det arkiverande jagets historiska självmedvetenhet kan även det uppfattas som en reflektion av personen, och därmed en värdefull källa till berättelsen om någons liv och samtid.

9.3.2 Statusskillnad

Som vi antyder i inledningen till detta avsnitt finns en gammal och ännu pågående diskussion kring vilken status olika typer av arkivmaterial innehar i arkivvärlden, bland arkivarier och inom arkivvetenskaplig forskning. Vad anses vara "riktigt" arkivmaterial, både historiskt sett och i vår tid? Det är ett ämne som återkommer mycket ofta i litteraturen men som inte gav lika entydiga svar i våra intervjuer.

Som tidigare nämnts (se avsnitt 9.1.1 *Värdering och urval*) menar Terry Cook att personligt arkivmaterial under det första arkivparadigmet var begränsat till någonting som hobbysamlare ägnade sig åt, eller som enbart väldigt specifika och nischade arkivverksamheter tog sig an. Denna typ av arkivmaterial var med andra ord inte definierande för det första paradigmet. Stora inflytelserika arkivvetare som Hilary Jenkinson såg det personliga samlandet som någonting amatörmässigt, och ansåg inte att det material som genererades där ur hörde hemma i arkiven. Anledningen var framför allt att denna typ av material i hög grad är subjektivt och fokuserat på minne (Cook 2013, s. 107).

Catherine Hobbs skriver att arkivteori och mer specifikt teori kring värdering, både förr och nu, till stor del utgår från myndighetsarkiv och administrativa dokument. Men, påpekar hon, privata dokument är på många sätt annorlunda än andra dokument. De skapas av olika personliga skäl, och inte exempelvis för att lagen kräver det. Dessa dokument kräver därför också ett annat förhållningssätt från arkivens och arkivariernas sida (Hobbs 2001, s. 128). Även Jennifer Douglas betonar att arkivteori främst utvecklats ur erfarenheter från myndighetsarkiv, där

man använder sig av förutbestämda strukturerade system för att ordna materialet. Dessa system går inte att direkt överföra till hanteringen av personligt arkivmaterial, då denna typ av material skapas med andra syften och ser annorlunda ut. Douglas hävdar vidare att arkivarier som arbetar med personarkiv har börjat uppmärksamma det faktum att arkivteori sällan har dessa skillnader i åtanke, och därmed inte är särskilt väl anpassad till de specifika behov som finns vid arbete med personarkiv (Douglas 2013, ss. 2–3).

Detta är ett perspektiv som till viss del har förändrats över tid. Idag finns det ett annat intresse för de personliga berättelserna i samhället i stort, vilket förstås också avspeglas i arkiven (Cook 2013, s. 110). Men trots att synsättet på många håll förändrats i det stora hela, kan det samtidigt finnas kvar spår av den äldre traditionen. Vi undrade om tyngdpunkten på administrativt arkivmaterial märks av bland yrkesverksamma arkivarier i Sverige idag, och valde därför att ta upp det som ett tema i våra intervjuer.

Vi frågade våra informanter huruvida de känt av någon skillnad i status vad gäller personligt arkivmaterial kontra administrativa dokument. Ses det senare som mer "riktigt" arkivmaterial i arkivvärlden i stort? Intressant nog skilde sig svaren åt en del. Generellt kan sägas att våra informanter inte hade stött på denna uppdelning i särskilt hög utsträckning, och därför hade mindre att säga kring ämnet än vad vi hade väntat oss. En viktig aspekt att ha i åtanke är förstås att våra informanter vid intervjutillfällena alla var anställda på en typ av arkiv där man i någon grad arbetar med och lägger vikt vid personligt arkivmaterial, vilket förstås färgade deras uppfattning i frågan. Däremot hade flera av dem arbetat på andra typer av arkiv tidigare, och/eller läst arkivvetenskap, vilket ändå gav dem vissa erfarenheter från en bredare arkivkontext.

Vår informant Fanny kände till viss del igen tankegångarna kring statusskillnader och menade att när många tänker på ett arkiv tänker de kanske i första hand på exempelvis protokoll eller folkräkningar. Men eftersom hon själv arbetar på ett museiarkiv där man lägger relativt stor vikt vid det personliga materialet, ansåg hon att det snarare är det mer administrativa materialet som är styvmoderligt behandlat hos dem.²⁹ Terry Cook menar att man i det tredje arkivparadigmet började se en parallell utveckling inom arkivprofessionen, där det i någon mån finns en konflikt mellan å ena sidan arkivmaterial som bevis, och å andra sidan arkivmaterial som minne. De som fokuserar på det förstnämnda perspektivet är framför allt

²⁹ Intervju 6, 2022-02-17

intresserade av att utveckla gemensamma standarder och modeller för arkiv, medan de som främst är intresserade av arkiv och minne snarare lägger tyngdpunkten på flexibilitet, kontext, värderandet av arkivmaterial och anläggandet av olika perspektiv på materialet (Cook 2013, s. 111–112). Denna skillnad i synsätt beroende på vem man frågar, vad personen arbetar med eller har för intressen var även någonting som både Carl och Beatrice poängterade. Carl sa exempelvis:

Det beror nog helt ... Idag tror jag att det beror helt på vem man frågar, faktiskt. [...] Men naturligtvis så finns det fortfarande de som tycker att ett brev av Gustav II Adolf är mycket mer värt än en dagbok av Agda Svensson, trots att det inte säger någonting kanske, det här brevet av Gustav II Adolf.

*Carl*³⁰

Beatrice sa:

Jag tror att det beror lite vem man pratar med, och vad den arkivarien har för preferenser. [...] Jag vet inte hur det ser ut på er utbildning, men när jag pluggade så var det ... Alltså, det var ju väldigt blandat. Det fanns ju historiker, men [...] Det var någon tjej som var marknadskommunikatör och så. Alltså, hon struntade fullständigt i berättelser och så. [...] Så hon tyckte inte det var värdefullt. [...] Det är det det beror på, hur man är som person och vad man har för intressen.

*Beatrice*³¹

Men trots dessa parallellt existerande perspektiv är det tydligt att intresset för personligt arkivmaterial rent generellt ändå har ökat på senare tid. Cook skriver även att man i modern tid är mer intresserad av att i arkiven visa på ett bredare spektrum av den mänskliga upplevelsen. Han menar att från och med det tredje arkivparadigmet har invånarna blivit lika intressanta som staten, kulturella uttryck har blivit lika intressant som lagar och förordningar, och att människors inre är lika intressant som deras gärningar (Cook 2013, s. 110). Detta delvis förändrade synsätt var också någonting som Carl och Beatrice hade tankar kring.

Som vi tidigare nämnt (se avsnitt 9.2.1 *Personligt arkivmaterial som historisk källa*) betonade Carl att inställningen till personligt arkivmaterial inom forskningen har förändrats över tid, och att man nuförtiden värderar sådant material högre än förr. Han nämnde också att han tror att trenden kommer att fortsätta på samma sätt framöver.³² Beatrice tog upp kurslitteratur inom arkivvetenskapliga utbildningar som exempel, och menade att man numera har börjat lyfta exempelvis postkolonial

³⁰ Intervju 3, 2022-02-08

³¹ Intervju 2, 2022-02-07

³² Intervju 3, 2022-02-08

teori och att det finns en större vilja att låta olika röster höras. Detta såg hon som en del av en långsiktig förändring.³³ Carls och Beatrice resonemang är alltså direkt kopplade till den utveckling som Terry Cook beskriver, där människors inre liv blir lika intressant som större historiska skeenden.

9.4 Förändring över tid

En aspekt som vi ville undersöka var ur vilka perspektiv som synen på och arbetet med personligt arkivmaterial har förändrats över tid. De informanter som hade arbetat som arkivarier under många år kunde prata om utvecklingen utifrån personlig erfarenhet, medan andra kunde skönja förändring när de tittade på själva arkivmaterialet från olika tider.

Det ökade intresset för samtiden, vardagen och det inre livet var tre återkommande teman som vi valt att slå ihop under en underrubrik eftersom de kan anses vara nära besläktade. Utöver detta var det ytterligare ett tema som utmärkte sig, nämligen att man i högre grad än tidigare tar hänsyn till social representation i arkiven.

9.4.1 Samtiden, vardagen och det inre livet

Enligt vår informant Fanny utvecklade man kring 1990-talet på hennes arbetsplats ett större intresse för att samla in och bevara material från samtiden där man kommer nära känslolivet och vardagslivet. Hon menade att “förr ville man samla in förr”, och fortsatte:

Fick man en skråkista med originalhandlingar från 1800-talet på 1950-talet, så var man eld och lågor. Det är vi ju fortfarande förstås, men idag gör vi också en aktiv insamling av till exempel klistermärken och banners från demonstrationer. Då har man ju en annan samtidsvardag som man får med.

Fanny³⁴

Nutidens fokus på samtidsvardag, samt dåtidens bristande intresse för detsamma, är någonting som återkommer i flera av våra intervjuer. Beatrice menade att man förr till stor del riktade in sig på områden som exempelvis byggnadsvård, arkeologi och dylikt, vilket gjort att det blivit tyngdpunkten i materialet från vissa tidsperioder.³⁵ Även Carl resonerade i liknande termer. Han tog bland annat upp dåtidens vurm för medeltida handskrifter, och kallade tidigt 1900-tal för “den stora

³³ Intervju 2, 2022-02-07

³⁴ Intervju 6, 2022-02-17

³⁵ Intervju 2, 2022-02-07

monumentbyggartiden”, då man reste statyer över berömda kulturpersonligheter, firade kungars jubileer stort och hade en annan syn på kulturarvets funktion än vad man generellt har idag. Han reflekterade vidare:

Så man skulle ju önska att man förr i tiden hade en mindre värderande blick om vad som var viktigt och fint. Och samtidigt så, visst, man ska ju komma ihåg att man hade ju liksom en annan utgångspunkt för hur man samlade. Man samlade gamla grejer därför att de var gamla.

*Carl*³⁶

Cook skriver att arkivens koppling till samhällets minne inte är någonting nytt. Trots att man oftast kopplar denna relation till vår tid, där arkiven i högre grad börjat se sig själva som någonting mer än enbart väktare av objektiva bevis, har arkiven traditionellt sett också drivits av ett behov att minnas. Den stora skillnaden ligger i att det förr främst har handlat om att minnas, hylla och legitimera makthavare (Cook 2013, s. 102). Carl beskrev det som att ”99% av Sveriges befolkning var helt ointressant” för arkivet förr, och att man därför inte ville bevara vanliga människors dagböcker eller brev. Men även det personliga materialet i personarkiv efter bemärkta individer sållades tidigare bort. Det personliga material som finns bevarat är ofta sådant som råkat komma med av en slump, men som egentligen inte passade in i personens finkulturella verksamhet. Det kan exempelvis handla om släktens egenskrivna kokböcker och andra typer av hushållsmanualer. Det är först på senare tid som man har börjat intressera sig för att titta i och använda detta.³⁷

Detta är nära sammankopplat med ett ökat intresse för individer och deras inre liv i sin egen rätt, och vad det kan säga om den tid de lever i, snarare än att människor och deras utsagor används för att nå information om ett ämne eller fenomen. Etnologen Jonas Frykman skriver om en äldre tradition inom etnologin, där man inte har fokuserat på människan som kulturell varelse på samma sätt som man gör idag. Som exempel på detta nämner han en undersökning av Sigfrid Svensson, en av de tidiga etnologerna. Svensson reste på 1920-talet runt på landsbygden i Blekinge och använde sig av etnografiska metoder i samtal med lokalbefolkningen. Undersökningens primära fokus var en särskild typ av gjutjärnsspisar och eldstäder samt användningen av dessa. Frykman menar att etnologer visste vad de letade efter, och att informanter snart lärde sig vad och på vilket sätt de förväntades berätta. Läser man Svenssons material i efterhand är det därför svårt att, mer än indirekt,

³⁶ Intervju 3, 2022-02-08

³⁷ Intervju 3, 2022-02-08

finna någonting som handlar om vardagslivet utöver information som kretsar kring spisar och eldstäder (Frykman 1990, ss. 53–54).

Om man i stället tittar på hur det ser ut idag, kan man som tidigare nämnts se en tydlig förändring. Denna förändring sträcker sig även utanför etnologin. Det handlar om en generell utveckling i intresset för individens inre, som exempelvis tar sig uttryck på de kulturarvsinstitutioner vi undersökt. Axel tog upp ett illustrerande exempel:

Ja, vi vill ha en berättelse om cyklar. Ja, men inte vilka cyklar som helst, utan om just den här cykeln som du lärde dig cykla på. Kan du berätta något specifikt där? Skriv vad du tyckte, vad du kände, vad du ville. [...] Vad innebär det här de skriver? I stället för att säga så här ”nu berättar den här människan om den här båttypen”. Okej, det är intressant, men i människors berättelser så finns det ju också en berättelse om samtiden.

*Axel*³⁸

Idag finns alltså ambitioner att minnas även “det lilla livet”. Detta tar sig bland annat uttryck i vad man väljer att bevara, samla in och lägga fokus på. Det man idag främst önskar sig av det personliga arkivmaterialet är, som diskuterats i avsnitt 9.3.1 *Den egna rösten*, att det ska ge ledtrådar till en människas tankar, drömmar och känslor. I förlängningen blir materialet också en berättelse om att vara människa i en viss historisk tid, vilket i allt högre utsträckning värdesätts av såväl forskare som intresserad allmänhet.

9.4.2 Social representation

Terry Cook skriver att arkiven både bevarar och skapar minne. Han menar att arkiven består av ett slags konstruerade minnen av det förflutna, och ytterst handlar det om att bevara vilka vi är som människor; vår gemensamma mänsklighet. Däremot, påpekar han, är minnet selektivt. Det gör att vissa individers minnen bevaras medan andras faller i glömska. Vissa dokument, aktiviteter och grupper i samhället blir en del av det kollektiva minnet, samtidigt som andra röster medvetet eller omedvetet tystas (Cook 2013, s. 101). Med detta perspektiv i åtanke är det förståeligt att många arkiv idag aktivt vill försöka motverka denna snedfördelning så gott det går. Eva nämnde exempelvis att de på hennes arbetsplats har en hel del arkiv som kommer från prominenta män ur samhällets övre skikt. När det väl finns arkiv efter kvinnor så tillhör även dessa det övre sociala skiktet i samhället. Av dessa anledningar är arkivet idag lite extra intresserade av material som rör andra

³⁸ Intervju 1, 2022-02-01

delar av samhället, det vill säga sådant material som man tidigare inte tyckt har varit intressant.³⁹

Även Fanny pratade om att de saknade mer vardagsnära material från människor som inte tillhört de mest prominenta i samhället.⁴⁰ Beatrice nämnde högt uppsatta män och chefer när hon pratade om vilket material som museet framför allt samlade in förr i tiden, och hon tog upp att de idag vill bredda materialet så att exempelvis olika samhällsklasser finns representerade i högre utsträckning.⁴¹

Trots dessa försök att jämma ut skillnaderna, finns det mycket kvar att göra enligt flera av våra informanter. Fanny diskuterade underrepresenterade grupper i arkivet, och nämnde invandrare som ett exempel. Hon beskrev det så här:

Och där har vi också en representationsfråga, också vad vi saknar i samlingen. Underrepresenterade grupper är ju till exempel invandrare och, alltså, migranter generellt. Och vi har ... alltså, alla utlandsfödda och ... som är en så himla stor del av staden [...] Det är precis som att man samlar in normer, så här [skratt]. [Vår kommun] samlar in normer.

Fanny⁴²

Vidare pratade Fanny om ett område med låg socioekonomisk status i staden där hon arbetar, och att det ofta hamnar i skymundan när man samlar in material. Hon beskrev det som att det inte är ett aktivt beslut, men att invånarna i den stadsdelen sällan hör av sig och vill skänka material. Hon menade att det dels kan vara traditioner som styr, dels eventuellt en bristande tillit till institutioner. Även om museet i viss mån ägnar sig åt uppsökande verksamhet finns det alltså fortfarande en tydlig snedfördelning, och detta beskrev Fanny som en brist.⁴³ Arkivarien Eva Sjögren Zipsane skriver att även om det idag finns en viss strävan efter att arkiven ska vara inkluderande, finns det grupper i samhället som av olika anledningar inte vill lämna sitt material till offentliga institutioner (Sjögren Zipsane 2016, ss. 26–27). Som Fanny nämnde kan det exempelvis handla om bristande tillit, och då kan det krävas kreativitet från arkivens sida för att hitta metoder för att bygga broar (se avsnitt 4.1.2 *Insamling* för vidare resonemang kring sådana metoder). Risken är annars att man stannar vid att konstatera att vissa grupper sällan självmant söker sig till arkiven och att man beklagar sig över detta faktum, i stället för att ta reda på bakomliggande orsaker och aktivt göra försök att inleda samarbeten.

³⁹ Intervju 5, 2022-02-11

⁴⁰ Intervju 6, 2022-02-17

⁴¹ Intervju 2, 2022-02-07

⁴² Intervju 6, 2022-02-17

⁴³ Intervju 6, 2022-02-17

Eva pratade i liknande termer om medvetenheten kring sitt eget värde för historien, och att detta ofta kan skilja sig åt beroende på vilken samhällsklass man tillhör. Hon tog upp att man exempelvis inom medelklassen i högre grad ser sitt material som någonting intressant för framtiden. Inom arbetarklassen sparar man däremot inte i samma utsträckning på sitt personliga material, menade Eva. Av den anledningen finns det idag, som tidigare också nämnts, en vilja hos museet att bredda och försöka få in mer sådant material. Men hon betonade också svårigheter med att försöka göra detta, bland annat att många som arbetar på museer befinner sig i en homogen social sfär och rör sig i samma kretsar, och att det därför kan vara en utmaning att se utanför den kontexten.⁴⁴

Även Fanny tog upp representation av arbetarklassen, mer specifikt ur ett historiskt perspektiv. Hon menade att när man pratar arbetarkvarter och arbetarlitteratur, finns även där ett visst urval. Det man då får ta del av är skildringar från de individer inom dessa sammanhang som faktiskt har skrivit böcker om sina liv. Det man kan sakna, hävdade Fanny, är ännu mer oredigerade ögonvittnesskildringar från arbetarhemmen.⁴⁵ Sjögren Zipsane skriver att det inte bara handlar om att visa upp det material som varit dolt, utan också om att erkänna andra definitioner än de traditionella när det gäller vad som faktiskt kan anses vara arkiv. Detta kan till exempel handla om grupper där skriftlig historia inte har dominerat (Sjögren Zipsane 2016, s. 27). Detta synsätt skulle kunna vara applicerbart även på de sammanhang som exempelvis Eva och Fanny beskrev, där det inte alltid främst är skriftligt material som produceras eller bevaras. Att hitta metoder för att ta del av och arkivera muntlig berättartradition från människors vardag skulle, enligt detta perspektiv, kunna vara ett sätt att motverka det som upplevs som en problematisk snedfördelning i arkiven.

Carl diskuterade de vardagliga digitala spår som de flesta människor idag lämnar efter sig, och att det inte läggs särskilt mycket resurser på att hitta sätt att bevara dessa spår. De som däremot producerar mycket av det material som bevaras i arkiven idag är framför allt högt uppsatta individer på olika sätt. Han sa:

Väldigt mycket av vår, liksom, kommunikation och sätt att vara går via kanaler som inte sparas. Alltså, vi pratar om e-post och sms och Instagramkonton och Tiktok och allt vad det är, som på något vis, ja, är essensen av vår kultur, och som formar människors liv och sätt att tänka. Men de avsätter inga som helst spår i arkiven. Och det tror jag kommer vara ett problem.

⁴⁴ Intervju 5, 2022-02-11

⁴⁵ Intervju 6, 2022-02-17

Det är med andra ord relevant att även titta på den ojämlikhet som existerar kring vad som bevaras idag, och att man inte enbart ser det som någonting som tillhör dåtiden. Den långsamma utvecklingen vad gäller att hitta metoder för att bevara digital aktivitet är ett av de nutida hinder som finns. Terry Cook skriver om de gränser som ibland uppmålas mellan arkiv som "opartiska" å ena sidan, och placandet av arkiven i en samhällelig kontext å andra sidan. Han menar att dessa gränser vinner på att luckras upp, och att det skulle vara en önskvärd väg för arkiven att gå i vår tid. Fördelen med detta, menar Cook, är bland annat att arkiven som koncept, praktik och institution öppnar upp för att blomstra, inte minst i vår digitala tid då människor har en ny form av agens och lämnar avtryck som kan säga mycket om mänskligt liv genom exempelvis sociala medier. Med Cooks egna ord: "traces of human life, of what it means to be human". Cook anser att dessa avtryck bör bevaras inte minst eftersom det ofta handlar om sådant som historiker, arkivarier och andra professionella sällan tidigare i historien haft tillgång till (Cook 2013, s. 97).

Det finns alltså en poäng med att hitta sätt att ta vara på dessa spår som människor lämnar efter sig, för att i längden demokratisera och öka representationen av olika människor i arkiven. Flera av våra informanter pratar om en förändring över tid i arkiven som innebär att man idag tar större hänsyn till att bredda sitt urval och sin representation av olika människor och liv, men samtidigt verkar det finnas en tröghet gällande detta.

Aleida Assmann resonerar kring det faktum att arkivet som koncept, framför allt på senare år, ofta har kommit att användas som metafor när man pratar om kulturellt minne i en poststrukturalistisk och postkolonial diskurs. Hon skriver: "the archive is the basis of what can be said in the future about the present when it will have become the past" (Assmann 2008, s. 102). Assmann menar att arkiven i hög grad är selektiva, och att det i arkivvärlden existerar strukturella mekanismer av exkludering gällande exempelvis klass, kön och etnicitet. Men hon poängterar också, precis som flera av våra informanter diskuterat, att dessa mekanismer under senare decennier har fått uppmärksamhet, debatterats och undersökts närmare i många sammanhang (Assmann 2008, s. 106). Detta ökade fokus på de exkluderande mekanismerna kan ses som ett första nödvändigt steg. Om det sedan

⁴⁶ Intervju 3, 2022-02-08

följs upp och tas på allvar, är det troligt att arkivvärlden också successivt kommer att kunna hitta verktyg för att minska dessa glapp.

Cooks fjärde paradig, *community*, fokuserar på ett ökat samarbete mellan invånare och arkivarier i utformandet av arkivet (Cook 2013, s. 113). Detta sätt att arbeta lämpar sig givetvis inte för alla typer av arkiv eller arkivmaterial, men personligt arkivmaterial är en typ av handlingar som i teorin skulle passa bra in i det slags gemensamma skapande av arkivet som Cook diskuterar. Det personliga materialet är intimt, eget, tillgängligt och går enkelt att tolka subjektivt. Och vem känner materialet bättre än de personer vars liv materialet faktiskt handlar om? Det finns potential inte minst vad gäller samarbetsprojekt med nu levande människor och insamlande av samtida material som bevaras inför framtiden.

I vilken grad har då Cooks idéer om det fjärde paradigmet faktiskt blivit verklighet? Flera av de personer vi intervjuade uttryckte visserligen en önskan om ökad representation i själva materialet och till viss del mer utåtriktat arbete, men den nedmonterade barriären mellan arkivarie och samhällsmedborgare som Cook föreställde sig verkar inte vara en realitet bland de institutioner som vi har intervjuat – anledningar kan vara tid, resurser eller helt enkelt att det sättet att arbeta på inte är önskvärt.

Därmed inte sagt att denna trend är obefintlig. En nyutgiven bok (2021) vid namn *Arkivism: En handbok – Hitta, spara och organisera för framtidens historieskrivning* söker råda bot på obalansen vad gäller kvinnors respektive mäns dokumentation av sina liv och verksamheter. Bokens redaktörer skriver att trots att kvinnor idag syns och hörs på ett annat sätt och har fler möjligheter än förr, avspeglas detta inte i en motsvarande dokumentation. Genom att ge ut denna handbok vill man uppmuntra kvinnor till att bevara sina liv och ta plats i arkiven (Larsson Pousette & Thomsgård 2021, ss. 19–20). Det verkar med andra ord finnas en gryende rörelse där ideal som handlar om aktivt samskapande och delaktighet dominerar. Framtiden får utvisa i hur stor utsträckning dessa metoder kommer att influera arkivvärlden framöver.

10. Sammanfattning

Nedan följer en sammanfattning av de huvudsakliga teman som vi har strukturerat uppsatsen utifrån, och som har vuxit fram under arbetets gång med vägledning av våra intervjuer.

Att arbeta med personligt arkivmaterial

Avsnitt 9.1 avhandlar värdering och urval av personligt arkivmaterial och insamling i kulturarvsinstitutioners arkiv. Det framkom i våra intervjuer att en förvärvspolicy ofta saknas på mindre museiarkiv, och i samtliga fall är informationsvärdering en central uppgift för de som arbetar på museum. Att vara den som bär ansvaret för värdering och gallring har varit arkivariens kanske viktigaste roll sedan den stora explosionen av administrativa dokument på 1930-talet och framåt, och avsaknaden av nationella riktlinjer gör att den enskilde arkivariens beslut alltid kommer att ha en inverkan på vad som är och inte är en del av Sveriges kulturarv. Våra informanter och deras arbetsplatser har olika inställning till vilket material som är värt att bevara. Även hur de olika institutionerna vi har intervjuat förvärvar material skiljer sig, från att passivt vänta på donationer till att aktivt ge sig ut och samla in i utåtriktade insatser. Sådana insatser har ofta som mål att kompensera för luckor i samlingarna och att inkludera grupper som tidigare inte har synts i arkiven.

Bruket av personligt arkivmaterial

Avsnitt 9.2 utgår från två olika trådar som återkom i frågan om hur sådant material används och var det kan göra särskild nytta: som historisk källa och som verktyg för berättande. Som historisk källa är det framför allt brukat inom amatör- och akademisk forskning, vilket alla våra informanter var överens om. Något som också framkom, och som går i linje med det resultat vi kunnat se även i våra andra avsnitt, är att forskningsintresset har förändrats och att en yngre forskargeneration är alltmer intresserad av att forska kring "vanliga människor" och deras vardag. Personligt arkivmaterial (och arkivmaterial i allmänhet) som verktyg för berättande är också ett återkommande tema, inte minst inom museum där det kan användas i utställningar; styrkan i att kombinera arkivmaterial med föremål framkommer både i litteraturen och i intervjuerna. Personligt arkivmaterial kan också ha en pedagogisk funktion, i att det både innehåller berättelsen om en person och speglingen av det samhälle denne lever i; på så sätt kan det användas för att förmedla historisk närvaro och förhoppningsvis väcka ett historiskt intresse i allmänheten.

Det personliga arkivmaterialets unicitet

Avsnitt 9.3 tar ett grepp om sådant som särskiljer det personliga materialet från annat material. Det som framför allt utmärker det personliga arkivmaterialet enligt våra informanter är att man i detta material kan höra individens egen röst. Litteraturen tar ofta upp intimiteten i det personliga arkivmaterialet, och menar att detta är någonting som särskiljer materialet från annat arkivmaterial. En del av våra informanter ställde det personliga materialet i kontrast till exempelvis statistik och domstolsdokument, och menade att subjektiviteten är unikt för det personliga materialet. Hur tydligt man kan höra en individs egen röst genom dennes efterlämnade arkivalier är dock ifrågasatt från vissa håll. En annan central fråga gällande personligt arkivmaterial inom arkivvetenskaplig forskning handlar om skillnader i status och hantering, i jämförelse med mer administrativt arkivmaterial. Generellt kan sägas att denna skillnad inte var någonting som våra informanter märkte av idag i någon större utsträckning. Detta kan dock delvis förklaras av att samtliga informanter arbetar på en institution där det personliga materialet värdesätts. Det kan också handla om att denna statusskillnad inte är lika märkbar idag som den var förr.

Förändring över tid

Avsnitt 9.4 handlar om hur synen på personligt arkivmaterial har skiftat över tid. De spår som tydligast har utkristalliserat sig i vår analys är relaterade till ett ökat intresse för individens inre liv. Det handlar dels om ett förändrat synsätt kring vilka materialtyper och teman man vill fokusera på, dels om hur man utformar insamling av samtida material för att materialet ska ha potential att berätta en mer personlig historia. Ett annat ständigt återkommande tema när det gäller förändring över tid är att man lägger större vikt vid social representation av olika människor och grupper i arkiven. Ideal som handlar om invånarna som aktiva medskapare av arkiven vad gäller personligt arkivmaterial är också någonting som försiktigt kan skönjas på olika håll, även om det är en trend som ännu inte är särskilt etablerad.

11. Slutord

I denna studie har vi intervjuat sex personer som i olika utsträckning arbetar med personligt arkivmaterial i sin yrkesroll. Vi har velat svara på hur personligt arkivmaterial värderas, hur det samlas in, hur det används, vad som är unikt med det och hur synen på det har förändrats över tid. Det är många frågor, men vi har ändå bara skrapat på ytan av det personliga arkivmaterialets betydelse. Vi är lika övertygade som innan vi började om att det här är ett angeläget ämne, inte minst för en arkivvetenskap som i alltför liten utsträckning har intresserat sig för den här frågan. Vi hoppas att fler ska inspireras till att utforska detta ämne, det som på ett unikt sätt kan belysa förhållandet mellan arkivet och livet.

12. Förslag till framtida forskning

Personarkiv och personligt arkivmaterial är ett mycket tacksamt ämne för den som vill göra banbrytande, grundläggande och viktig forskning inom arkivvetenskapen. Det mesta är ännu outforskat, och i en svensk kontext finns det så många potentiella spår att vi omöjligt kan nämna dem alla. Nedan presenterar vi några uppslag på ämnen för studier som skulle göra en stor gärning för personarkivforskningen.

Först och främst vill vi föreslå frågor som vi har tagit upp men som med fördel kan utvecklas vidare med mer riktad forskning. Hur urval går till hos kulturarvsinstitutioner (exempelvis museum) – vilka donationer nekas och varför, vilka tas emot, vart hänvisas de som nekas, finns det plats? – är en mycket angelägen fråga. Som vi konstaterat ovan gör avsaknaden av ett nationellt ramverk att urvalsprocedurer kan se helt olika ut på olika institutioner, och det gör att vårt kulturarv formas på ett sätt som vi nu inte har möjlighet att överskåda.

En undersökning om insamlingsinitiativ riktade till allmänheten är ett ämne som är lätt att göra inom ramen för en studentuppsats, men likväl viktig av samma skäl som ovan - det hjälper till att forma vårt kulturarv och vårt eftermäle. Riktat sig insamlingar till särskilda personer, särskilda grupper, eller så många individer som möjligt oavsett bakgrund? Är de inriktade på särskilda ämnen, och hur väljs dessa?

Vidare skulle man kunna fördjupa sig i frågan om social representation i personligt arkivmaterial. Vilka specifika initiativ tas aktivt för att bredda representation vad gäller sådant material i arkiven? Här skulle man även kunna rikta in sig på en särskild grupp och intervjua personer med koppling till denna. I dessa intervjuer kan man ta upp frågor om relationen till arkiven och vad man har för inställning till eventuellt bevarande av ens eget personliga material.

Dagböcker och brev har använts och används flitigt främst inom historisk forskning; här finns stora möjligheter till en intressant undersökning om hur sådant material rent konkret har brukats som historisk källa. Om man vill ha ett samtida fokus är en möjlighet att intervjua forskare som är inriktade på ämnen där personligt arkivmaterial i hög utsträckning används. Om man vill fördjupa sig i hur synen på personligt arkivmaterial som källa har sett ut inom historisk forskning, kan historiografiska perspektiv komma till användning.

Personligt arkivmaterial kan även med stor fördel studeras med teoretiska perspektiv hämtade utanför det arkivvetenskapliga området. Idéer om individualism och kollektivism från företrädesvis sociologin har här mycket att tillföra. Hur kommer det sig att man idag ser ett ökat intresse för individen i arkiven, och hur hänger det ihop med ett generellt individfokus i vår samtid? Individens behov av att skriva sin egen livsberättelse och skapa ett narrativ kring sin egen person kan undersökas både ur ett psykologiskt och/eller sociologiskt perspektiv, och utifrån befintlig forskning om biografiskt och självbiografiskt skrivande.

Personligt arkivmaterial bör också undersökas i relation till andra institutioner än museer. Det finns flera olika typer av arkiv som i vissa fall tar emot personligt arkivmaterial och därmed kan vara intressanta för denna typ av undersökning. Det kan handla om exempelvis kommunarkiv, Riksarkivet, folklivsarkiv eller privata föreningsarkiv.

Till sist vill vi nämna ett antal spår som befinner sig en bit utanför våra frågeställningar, men som ändå är relaterade till personarkiv och personligt arkivmaterial. Ett självklart spår är personarkiv och digitalisering, ett brännande ämne som kommer att behöva undersökas närmare och djupare om forskningsdisciplinen ska behålla sin relevans. Personligt material skapas, publiceras och förvaras på ett helt annat sätt än det har gjort tidigare, och mängden information är betydligt större. Vilka initiativ tas för att bevara personligt material i den nya, digitala världen? Även här finns den allra mest grundläggande forskningen kvar att göra: vad i människans liv är värt att arkivera i dagens överflöd av information?

Ett annat möjligt tillvägagångssätt, förutom att genomföra intervjuer, kan vara att söka i själva arkiven. Där kan man exempelvis titta på vilka typer av material som är representerade, vilka personer man kan se i arkiven – vem är det egentligen som bildar ett arkiv? – och potentiella skillnader över tid. Fokus blir på materialet, snarare än hur vi ser på eller behandlar materialet. Det kan visserligen bli ett mer tidskrävande arbete, men å andra sidan har det potential att skapa en särskild närkontakt med materialet.

Slutligen ser vi ett angeläget ämne i relationen som personligt arkivmaterial har till sekretess. I de fall där arkivbildaren önskar sekretess, varför och i hur många år vill man att materialet ska vara skyddat från insyn? Hur tänker arkivbildarna själva, men också de arkivarier som arbetar med materialet, kring dessa frågor? Då

personligt arkivmaterial ofta innehåller information som kan vara privat eller upplevas som känslig, är det relevant att titta närmare på hur man ska hantera detta.

13. Käll- och litteraturförteckning

13.1 Litteratur

Assmann, Aleida. (2008). Canon and archive. I Erll, A. & Nünning, A. (Red.) *Cultural memory studies: An international and interdisciplinary handbook*. Walter de Gruyter.

Bloom, Lynn Z. (1998). I write for myself and strangers: Private diaries as public documents. I: *Composition studies as a creative art*. Utah University Press.

Cook, Terry. (2013). Evidence, memory, identity, and community: four shifting archival paradigms. *Archival Science*, 13.

Cook, Terry. (2006). Macroappraisal in theory and practice: origins, characteristics, and implementation in Canada, 1950–2000. *Archival Science*, 5.

Cox, Richard J. (2008). *Personal archives and a new archival calling: Readings, reflections and ruminations*. Litwin Books LLC.

Dalen, Monica. (2015) *Intervju som metod*. Gleerups.

Douglas, Jennifer L. (2013). *Archiving authors: rethinking the analysis and representation of personal archives*. University of Toronto.

Douglas, Jennifer L. (2018) A call to rethink archival creation: exploring types of creation in personal archives. *Archival Science*, 18(1).

Edquist, Samuel. (2018). De enskilda arkiven i historisk context. I Hagström, C. & Ketola, A. (Red.) *Enskilda arkiv*. Lund: Studentlitteratur.

Edquist, Samuel (2019). *Att spara eller inte spara: de svenska arkiven och kulturarvet 1970-2010*. Uppsala: Institutionen för ABM, Uppsala universitet.

Foscarini, Fiorella. (2017). Archival appraisal in four paradigms. I Eastwood, T. & MacNeil, H. (Red.) *Currents of archival thinking*. Santa Barbara, Calif.: Libraries Unlimited.

- Fredriksson, Berndt (2004). Vad skall vi bevara? Arkivgallringens teori, metod och empiri. *Arkiv, samhälle och forskning*. 2003:2.
- Fägerborg, Eva. (2011). Intervjuer. I Kaijser, L. & Öhlander, M. (Red.) *Etnologiskt fältarbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Harris, Verne. (2001). On the back of a tiger: deconstructive possibilities in 'Evidence of Me'. *Archives and manuscripts*, 29(1).
- Hobbs, Catherine. (2001). The character of personal archives: reflections on the value of records of individuals. *Archivaria*, 52.
- Hurley, Chris. (1996). Beating the french. *Archives and manuscripts*, 24(1).
- Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, Marianne. (2017). Kunskap ur tomrum. Närläsning som etnologisk metod. I Jönsson, L. & Nilsson, F. (Red.) *Kulturhistoria: En etnologisk metodbok*. Lund: Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet.
- Lindroth, Jan. (2006). Personarkiven och den akademiska forskningen. I Abukhanfusa, K. (Red.) *Liv i eftervärldens spegel – om arkiv och samlingar efter personer. Årsbok för Riksarkivet och Landsarkiven 2006*. Stockholm: Riksarkivet.
- Mason, Kären M. & Zanish-Belcher, Tanya. (2007). Raising the archival consciousness: How women's archives challenge traditional approaches to collecting and use, or, what's in a name? *Library trends*, 56(2).
- McCausland, Sigrid. (2017). Archival public programming. I Eastwood, T. & MacNeil, H. (Red.) *Currents of archival thinking*. Santa Barbara, Calif.: Libraries Unlimited.
- McKemmish, Sue. (1996). Evidence of me. *Archives and manuscripts*, 24(1).

Nilzén, Göran. (2006). Personarkiv – vad är det och till vilken nytta? I Abukhanfusa, K. (Red.) *Liv i eftervärldens spegel – om arkiv och samlingar efter personer. Årsbok för Riksarkivet och Landsarkiven 2006*. Stockholm: Riksarkivet.

Pollard, Riva A. (2001). The appraisal of personal papers: a critical literature review. *Archivaria*, 52.

Pousette Larsson, Helene & Thomsgård, Lina (Red.) (2021). *Arkivism: En handbok – Hitta, spara och organisera för framtidens historieskrivning*. Stockholms Kvinnohistoriska och Volante.

SFS 2017:563. *Museilag*. Stockholm: Kulturdepartementet.

Sjögren Zipsane, Eva. (2016). Arkivet som samhällsaktör för demokrati, social rättvisa och andra nyttor. I Hosar, M., Røsjø, E., Jensen, B., S.H. Jensen, C., Ketola, A. & Larsson Östergren, M (Red.) *#arkivdag: relevans, medvirking, dialog*. Oslo: ABM-media AS.

Smedberg, Staffan. (2009). Personarkiv. *Arkiv, samhälle och forskning*.

SOU 2019:58. *Häriifrån till evigheten. En långsiktig arkivpolitik för förvaltning och kulturarv*.

Swedish Standards Institute (SIS) (1995). SS-ISO 628010:1995. *Arkivteknik - Ordlista*. Stockholm: SIS.

Öhlander, Magnus. (2011). Analys. I Kaijser, L. & Öhlander, M. (Red.) *Etnologiskt fältarbete*. Lund: Studentlitteratur.

13.2 Intervjuer

Intervju 1, 2022-02-01, Axel

Intervju 2, 2022-02-07, Beatrice

Intervju 3, 2022-02-08, Carl

Intervju 4, 2022-02-10, Daniella

Intervju 5, 2022-02-11, Eva

Intervju 6, 2022-02-17, Fanny

Bilaga 1: Intervjufrågor i ursprungsform

Kategori 1 - Respondentens bakgrund

Hur länge har du jobbat med personligt arkivmaterial?

Hur stor del av ditt arbete består av personligt arkivmaterial? (kanske specificera)

Kategori 2 - Urval

Hur tänker ni som jobbar med den här typen av arkivmaterial kring urval? Vad tas generellt emot/inte emot?

När ni väljer vilket material ni tar emot, finns det tankar kring att bredda material från olika personer (t.ex. ålder, kön, bakgrund osv)? Hur ser det ut idag när det gäller dessa aspekter? Är tröskeln för vad som är intressant lägre för personligt material från en mer underrepresenterad källa?

Kategori 3 - Insamling

Har ni en särskild nedtecknad insamlingspolicy?

Arbetar ni aktivt på något sätt med att få in den här typen av material, eller blir det bara material från de som själva vänder sig till arkivet?

Om ni arbetar aktivt med insamling, hur går ni tillväga?

Vart hänvisar ni folk om ni inte vill/kan ta emot deras material? (Platsbrist?)

Tycker du att det är museers ansvar att samla in sådant material, eller borde fler/andra arkivinstitutioner ta ansvar för det?

Kategori 4 – Värdet av personligt arkivmaterial

Vad är det långsiktiga målet med att ta emot den här typen av material? Forskning, allmänintresse, finns det en rättviseaspekt?

Vad anser du är det speciella eller unika när det gäller just den här typen av arkivmaterial, som är av mer privat karaktär? Vad kan det ge, som annat material inte kan ge på samma sätt?

Har du märkt av någon generell skillnad i status för personligt arkivmaterial jämfört med administrativa eller historiska dokument som har ett "uppenbart" bevarandevärde? (Det kan handla om hur det ses på av "arkivvärlden" i stort, arkivbranschen, andra arkivarier/arkivinstitutioner, arkivvetenskapen, forskning osv.)

Kategori 5 – Förändring över tid

Under tiden som du har jobbat här, har du märkt av någon förändring när det gäller urvalet av den här typen av material?

Har du generellt kunnat se någon förändring när du tittar på själva materialet, även gällande sådant som kom in innan du började arbeta här? (trender, nyckelord, sånt som ofta återkommer när man pratar om insamling och bevarande)

Finns det material ni "saknar" i samlingarna, som ni önskar hade samlats in av tidigare generationer?

(Finns det någon typ av material som du tror att framtidens arkivarier kommer att sakna från idag?)

Bilaga 2: Arbetsfördelning

Formulerandet av intervjufrågor samt genomförandet av intervjuer har varit ett gemensamt arbete. **Mina** har transkriberat intervjuerna. **Martin** har skrivit avsnitt 2 *Bakgrund* samt avsnitt 5 *Etiska överväganden*.

Analysavsnitten är uppdelade på följande sätt:

- Avsnitt 9.1 *Att arbeta med personligt arkivmaterial* är skrivet av **Martin**.
- Avsnitt 9.2 *Bruket av personligt arkivmaterial* är skrivet gemensamt.
- I avsnitt 9.3.1 *Den egna rösten* är första halvan skriven av **Mina**, andra halvan av **Martin**. 9.3.2 *Statusskillnad* är skrivet av **Mina**.
- Avsnitt 9.4 *Förändring över tid* är skrivet av **Mina**.

Övriga delar av uppsatsen har vi skrivit gemensamt, antingen genom att rent faktiskt formulera meningarna tillsammans eller genom att skriva något stycke vardera och därefter fläta samman dessa stycken till ett längre textavsnitt.